

mezinárodní politika analitika

Česká zahraniční politika vůči
východnímu sousedství EU

06 České Východní partnerství na prahu nové dekády 10 Evropská politika sousedstva s akcentem na Východní partnerství
14 Východní partnerství 20 Politika sousedství a rozvojová spolupráce ČR pro oblast zdravotnictví v zemích Východního
partnerství 24 Východní partnerství a současné Bělorusko 26 Zapadnorusismus 30 Jak se kalí historie v Rusku
34 Bělorusko v kontextu sporů o integraci s Ruskem 38 Podněstří a Náhorní Karabach: nejistá budoucnost postsovětských
neuznaných států 42 Ukrajina a Česká republika: přátelství s předsudky 46 Recenze: Musíme si promluvit o Putinovi

01 > 2020

Editorial

Vážení čtenáři, po delší době vychází
Mezinárodní politika v tištěné podobě.

Osudy tohoto časopisu nebyly vždy snadné, a poté, co již několik let vychází pouze v online podobě, jsme rádi, že za přispění Ministerstva zahraničních věcí ČR můžeme svým čtenářům opět přinést kvalitní obsah na papíře. Nejen tímto číslem, ale celým časopisem navazujeme na dlouhou tradici přemýšlení o mezinárodních vztazích a roli, jakou v nich hraje naše země. Tentokrát je to speciální číslo věnované české zahraniční politice vůči východnímu sousedství EU a vůbec zemím na východ od nás, se kterými nás spojují dlouhodobé vztahy. Česká republika díky své historické zkušenosti a lokaci takřkajíc uprostřed geografických, politických i kulturních vlivů, může hrát nezanedbatelnou roli při utváření politiky vůči zemím východní Evropy a Kavkazu. V tomto čísle naleznete články, jež k tomuto směru české a evropské politiky přistupují z různých úhlů pohledu. Rádi bychom otevřeli nové perspektivy, jak přemýšlet o zemích východního sousedství, vyzdvihli klady, a naopak poukázali na problémy, které s sebou nese navazování nejen diplomatických, ale i kulturních vztahů. Věříme, že články tohoto čísla Mezinárodní politiky pro vás budou inspirativní a rozšíří vaše obzory.

← Obálka prvního vydání Mezinárodní politiky z dílny Adolfa Hoffmeistera
Ondřej Ditrych

Ten časopis je ještě starší než Ústav. Jeho první číslo, s obálkou Adolfa Hoffmeistera, se objevilo na stáncích v roce 1956. Přestože se jeho osudy odvíjely dlouho souběžně, s ústavními jsou úzce provázány.

— I Mezinárodní politika se stala po kvasu Pražského jara obětí počínající normalizace a na víc než dvacet let přestala vycházet. S obnovou demokratické státnosti se i ona stala významným prostorem poznávání vnějšího světa a kritickou diskusí nově pokládaných stavebních kamenů české zahraniční politiky. Její první

porevoluční číslo vyšlo právě před třiceti lety, v září roku 1990. O rok později se redakce vedená dnes už legendárním Dobroslavem Matějkou, který v Mezinárodní politice stihl působit jako zástupce šéfredaktora ještě na sklonku 60. let, přestěhovala do Nerudovy ulice. Na stránkách měsíčníku se poté setkávali badatelé – nemálo

z nich, včetně mne, tu mohlo číst své vůbec první publikované práce a oním zvláštním způsobem se tak setkat se sebou samým –, s praktiky. Jejich stýkání a potýkání bylo nedílnou součástí procesu tvorby zahraniční politiky; o významu Mezinárodní politiky ostatně svědčí nejlépe, že se na přelomu tisíciletí stala jablkem sváru mezi ÚMV a Ministerstvem zahraničních věcí ČR, který byl, slovy jednoho pamětníka, sporem „o politickou nezávislost ústavu ohrožující celou institucí“.*

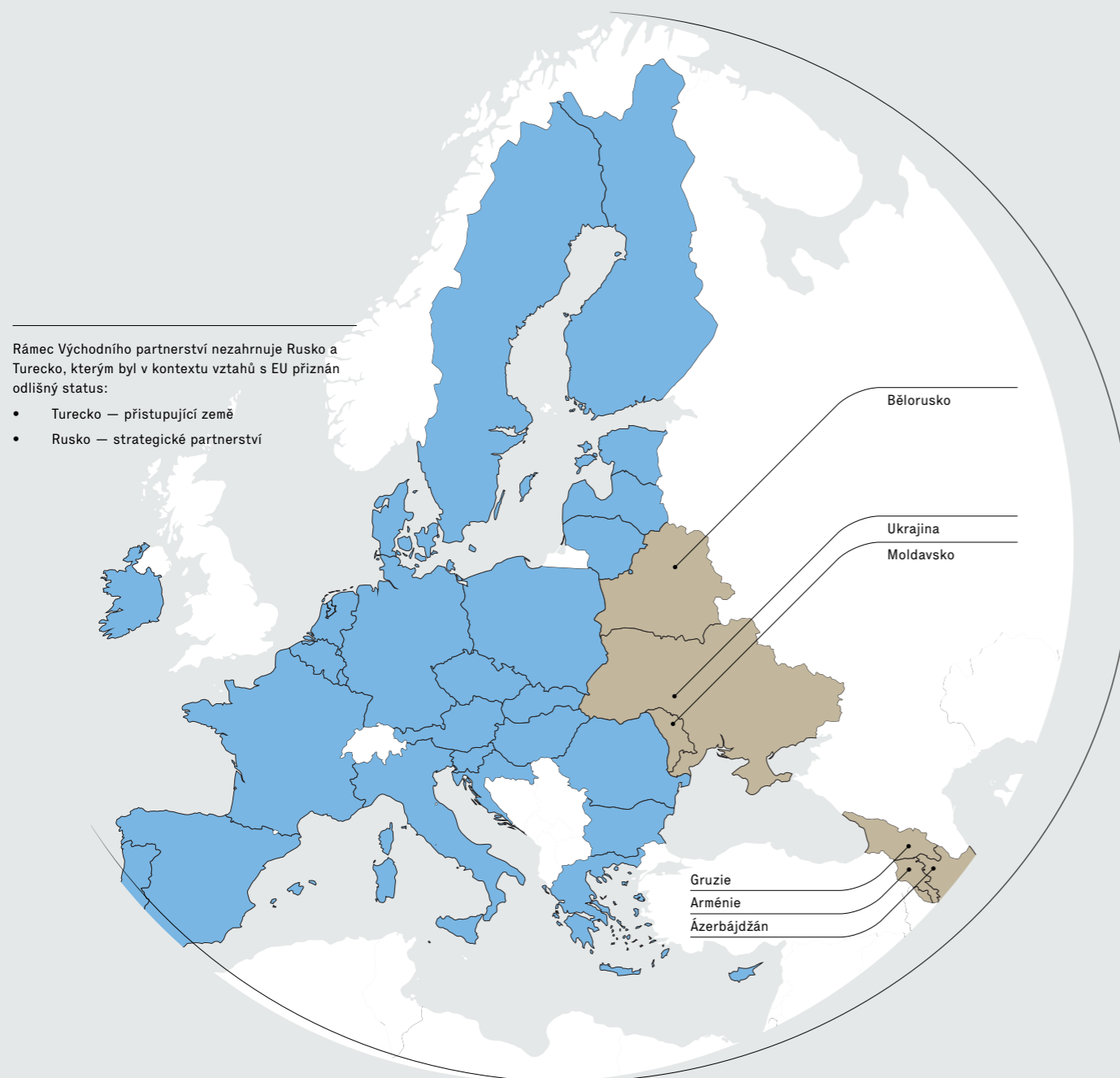
Dnes se Mezinárodní politika po několika letech proměny v čistě online médium jako časopis vrací. (Na internetu bude však aktuální obsah publikovat i dál.) Bylo by možné namítnout, že doba takovému záměru není nakloněna. Možná dnes Mezinárodní politika skutečně nebude sehrávat tak formativní roli jako po listopadu, kdy otevírala dveře do světa. Ani dnešní debata o zahraniční politice však není prosta balastu a všemožných ideologických zúžení a křivení, jejichž nemilosrdné odkrývání bylo – a pevně doufám, že zůstane – étosem a posláním časopisu. A i v éře informační revoluce nesoucí potenciál k emancipaci, ale zároveň k hledání nových, povrchních jistot znečitlivujících vůči širším souvislostem má analýza, kterou Mezinárodní politika tradičně nabízí – analýza věčná, bez oblouků, mířící do hloubky a k jádru i posunující horizonty našeho poznání –, svůj smysl.

Mám osobně velkou radost, že první číslo nové Mezinárodní politiky zaměřuje pozornost na dlouhodobě významný, v posledních letech však mírně upozaděný rozměr české zahraniční politiky: východní politiku.

Radost je znásobena tím, že tak činí v duchu svého letitého étosu. Živá témata jako zuřící politickou bitvu o interpretaci dějin – z postsovětského prostoru dlouho známou, nyní však vylévající se z někdejších břehů (a povzbuzující i u nás „sekundární radikalizaci“ svého druhu) – zasazuje do širších souvislostí; obrací pozornost k skanzenu autoritářského socialismu ležícího nedaleko za našimi hranicemi; tematizuje neheroickou, ale přesto mimořádně důležitou a navzdory škarohlídům v mnoha ohledech účinnou evropskou politiku Východního partnerství; nevyhýbá se pochopitelně dění kolem zdánlivých heterotopií vestfálského uspořádání, separatistických entit v tomto prostoru, jejichž počet díky konfliktu na Ukrajině od rozpadu SSSR vzrostl na šest; a obrací se jak k osobnosti Vladimira Putina (v nejlepší Verstehen tradici, bez sebekarikatury, kterou se v některých kruzích stala) i hlubšímu ideovému podloží ruské politiky, konkrétně vedle eurasianismu – s jeho pražskými kořeny díky Trubeckému či Savickému – méně známého zapadnorusismu jako jednoho ze stavebních kamenů soudobého konstruktů „ruského světa“.

S úctou k tradici představuje nová Mezinárodní politika spojení starého a nového, dialektiku tradice a moderny, která otevírá prostor pro myšlení a témata, jimiž česká zahraniční politika právě žije, situuje v časových (ne vždy jsou tak nová, jak se mohou zdát) i prostorových souvislostech. Tím ostatně přispívá i k naplňování hlavních cílů působení Ústavu mezinárodních vztahů, svého vydavatele, a já tak časopisu v nové podobě i jeho redakci mohu popřát v tomto cenném úsilí v naplňování svého poslání jen mnoho štěstí a úspěchů! ●

České Východní partnerství na prahu nové dekády

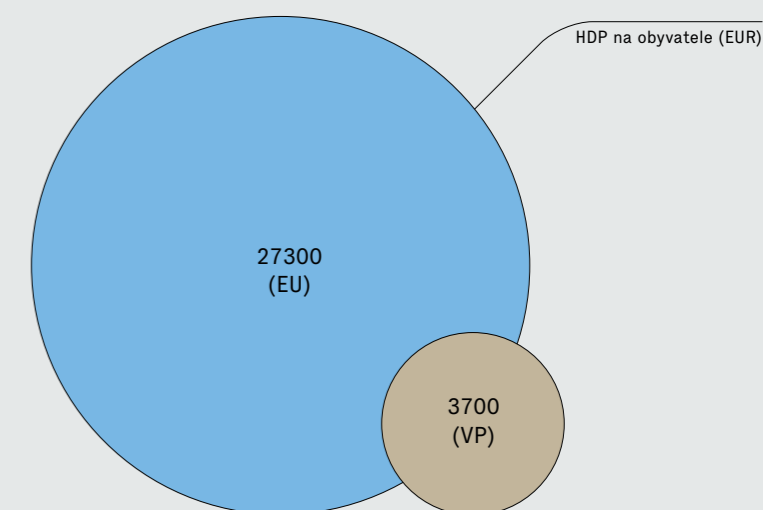

Česká politika vůči **Východnímu partnerství** se v uplynulých jedenácti letech vyznačovala velkou mírou personifikace, nerovnoměrností pozornosti v jednotlivých obdobích a rozporem mezi politickou a byrokratickou rovinou českého přístupu. Jakkoli stála česká diplomacie v květnu 2009 během předsednictví **EU**, společně s Polskem a Švédskem, u zrodu tohoto projektu, v pozdějších letech se míra jejích ambicí vůči této oficiálně deklarované zahraničněpolitické prioritě někdy posouvala až do pouhé rétorické roviny.

Tyto proměny byly způsobeny jak rozdílným přístupem a prioritizací agendy na vládní úrovni, tak poměrně slabým byrokratickým a na evropské poměry také finančním zázemím, stejně jako různou mírou angažovanosti zvláštního zmocněnce pro Východní partnerství při MZV. Konstantou českého přístupu přitom byla snaha o udržení této politiky ve vyšších patrech evropské agendy, fungování v rámci koalice podobně smýšlející (tzv. like-minded) skupiny členských států EU, ale například také zachování původního společného rámce pro všech šest partnerských zemí. Zároveň platí i to, že po roce 2004 a po návratu „zpět do Evropy“ se politika dalšího rozšiřování EU a vztahy se zeměmi západního Balkánu stejně jako státy východní Evropy posunuly do centra české pozornosti. Právě v těchto oblastech bylo vždy dobře vidět, jakou ambici má ČR v otázce zahraničních vztahů a ovlivňování dění ve světě.

České Východní partnerství

Od nástupu ministra Tomáše Petříčka do funkce ministra zahraničních věcí v říjnu 2018 došlo k opětovnému prioritizování agendy Východního partnerství na nejvyšší politické úrovni. Zároveň se díky změně na postu speciálního zmocněnce pro Východní partnerství a jmenování Jaroslava Kurfürsta lépe propojily politická rovina s tou byrokratickou, což se v několika případech podařilo proměnit ve významné zahraničněpolitické úspěchy na tomto poli. Česká diplomacie začala vůči

Východnímu partnerství postupovat více koncepčně, srozumitelněji vyjadřovat své ambice a strategicky plánovat své zapojení do této politiky. A to včetně oficiálního vyjádření připravenosti uspořádat summit s východními partnery během českého předsednictví EU ve druhé polovině roku 2022, pokud to harmonogram Východního partnerství umožní. Ve srovnání s předchozím obdobím se také zvýšila intenzita kontaktů s východoevropskými partnery na bilaterální úrovni. Jako úspěšné lze hodnotit jak cestu ministra Petříčka na Ukrajinu a do Gruzie v roce 2019, tak následnou cestu premiéra Andreje Babiše a místopředsedy vlády pro ekonomiku Karla Havlíčka na Ukrajinu v listopadu téhož roku. Přes toto zapojení premiéra a místopředsedy vlády do české východní politiky zůstává agenda Východního partnerství pro nejvyšší ústavní činitele v čele s prezidentem republiky nezajímavá a v zahraničních vztazích těžce uchopitelná. V případě prezidenta M. Zemana navíc ještě slouží partikulárním zájmům v kontextu vztahů s Ruskem a řešení sporů s dalšími aktéry české zahraniční politiky, jak ukázaly útoky na

→ **Může Česko využít potenciálu Východního partnerství k prosazování svých zahraničněpolitických cílů?**

ministra Petříčka v souvislosti s jeho výroky k Ukrajině a uznání tzv. banderovců za válečné veterány či další konflikty v této oblasti.

Evropský update

Po deseti letech svého fungování prošla unijní politika Východního partnerství v uplynulém roce dynamickým vývojem. Evropská komise spustila při příležitosti oslav desetiletého výročí proces strategické reflexe a následně veřejné konzultace zaměřené na budoucnost východní politiky EU po roce 2020. Hlavním důvodem pro to nebyla personální výměna v Bruselu, ale fakt, že v tomto roce skončí platnost reformního programu Východního partnerství v podobě 20 akčních bodů. Rok 2020 představuje pro asociované země a jejich bilaterální vztahy s EU významný milník, protože právě letos by měly být naplněny a aktualizovány vzájemné závazky v rámci asociačních dohod a zón volného obchodu DCFTA. To platí zejména v případě Ukrajiny, ale do velké míry také Gruzie a Moldavska. Celkově to znamená, že politika Východního partnerství by měla do konce roku přijít s novou agendou.

V polovině března 2020 předložila Evropská komise svou vizi budoucnosti Východního partnerství pro nadcházející desetiletí. Sdělení Komise kromě silného důrazu na ekonomiku a konkrétní výhody pro občany východní Evropy přineslo i nové priority EU v podobě digitalizace a boje proti změně klimatu. Komise přišla s návrhem na podporu společenské odolnosti šesti východoevropských zemí, které by v budoucnu měly být lépe připraveny odolávat domácím a vnějším šokům. Současně s tím však Komise uznala slabý pokrok v oblastech právního státu, boje proti korupci nebo řádné správy věcí veřejných, které slíbila změnit podrobnějším monitoringem a incentivizací implementace reform v těchto tradičně složitých oblastech. Zároveň se evropská exekutiva odmítla zabývat vysoce politickou debátou o hlubší politické integraci do EU, tradičně polarizujícími otázkami bezpečnosti či jakoukoli komplexnější vizi budoucnosti regionu kvůli nedostatečnému konsenzu mezi členskými státy EU.

Vzhledem k nedostatečně silné odpovědi na tyto fundamentální otázky sdílela celá řada evropských aktérů svou kritiku přístupu Komise. To platilo zejména v případě nízkého důrazu na společné základy spolupráce a evropské hodnoty, jež v minulosti tvořily společný rámec pro spolupráci s EU. Ve Sdělení Komise však byly principy demokracie a lidských práv, právního státu a boje proti korupci nebo podpory nezávislých médií a občanské společnosti zamíchány mezi finanční a bankovní operace nebo novou oblast ochrany veřejného zdraví na seznamu nových priorit. Jak otázka společných hodnot, tak prohloubení další spolupráce a inte-

grace se staly předmětem kritiky ze strany členských států EU a Evropského parlamentu, který přišel s vlastními nápady, kam vztahy – především s přidruženými zeměmi EU – dále posunout.

Evropský parlament se vyjádřil k oběma sporným otázkám jak hlubší ekonomické integrace a užšího politického přidružení, a to zejména svým návrhem zapojení asociovaných zemí jako pozorovatelů v pracovních orgánech Evropské komise a Rady, tak důrazu na otázky bezpečnosti a základní hodnoty EU ve vzájemných vztazích. Parlament ve svých doporučeních, které byly přijaty 9. června 2020, vyzval k posílení integrace s asociovanými státy a pokračování v sektorové integraci a rovněž navrhl zahrnout přidružené státy do agentur a programů EU stejně jako jejich zapojení do projektů energetické unie, dopravní unie nebo jednotného digitálního trhu EU. Podporou malých kroků integrace, včetně v sektoru telekomunikace či SEPA, Evropský parlament představil konkrétní a inovativní cesty hlubší spolupráce, i když nakonec nepodpořil zřízení nové vlajkové iniciativy v podobě tzv. Strategie tria pro Ukrajinu, Gruzii a Moldavsko.

Český a visegrádský vklad do nové dekády

Během let 2019 až 2020 byla česká diplomacie nadále aktivním a uznávaným hráčem v oblasti Východního partnerství. Po dvou konferencích na vysoké úrovni pořádaných MZV a MPO v roce 2019 přišlo Česko s vlivným non-paperem, který představil odolnost v širším smyslu slova jako budoucí rámec Východního partnerství. Tento přístup nakonec podpořilo více než deset dalších členských států EU. Po veřejné konzultaci, do níž Česko také přispělo, byl tento přístup Evropskou komisí přijat jako nový metanarativ pro budoucnost Východního partnerství po roce 2020. I když se tento fakt jeví bezesporu jako úspěch, česká diplomacie přesto nebyla s výsledky revize politiky Východního partnerství plně spokojena. Hlavním problémem se ukázala chybějící vize budoucího vývoje stejně jako nepřesvědčivý přístup k základním hodnotám spolupráce. Na úrovni členských států patřilo Česko stejně jako v minulosti k ambicióznějším hráčům prosazujícím komplexnější a širší půdorys vzájemných vztahů i odvážnější vyjádření vzhledem k evropským ambicím asociovaných zemí.

České předsednictví Visegrádské skupiny v letech 2019/2020 mělo ve svém jádru také silné zaměření na východní politiku EU. To fungovalo jak na úrovni státních úředníků a jejich pravidelných koordinačních schůzek s Německem i s účastí občanské společnosti, tak v případě konzultací na vysoké úrovni mezi ministerstvy zahraničních věcí. Právě zahraniční ministerstva v dubnu 2020 schválila

společné visegrádské prohlášení o budoucnosti Východního partnerství po roce 2020 a vytvořila nový program „V4EastSolidarity“, který má pomoci řešit následky pandemie COVID-19 ve východní Evropě, a to prostřednictvím Mezinárodního visegrádského fondu. Ministerská konference ve formátu V4 a EaP byla později zrušena pouze z důvodu ohrožení koronavirem.

V důsledku pandemie COVID-19 byl nadcházející summit Východního partnerství plánovaný na červen 2020 zpochybněn a vyjednávalo se o jeho alternativních formátech. V úvahu připadala buď konference na vysoké úrovni s nejvyššími představiteli Východního partnerství, ale bez zástupců členských států EU, nebo úplná změna harmonogramu a odsunutí summitu až na začátek roku 2021. Ani jeden z nich nebyl plně podporován českou diplomacií požadující řádný summit v červnu se závěrečným prohlášením nebo – jako alternativu – konferenci na vysoké úrovni, ale se silným závěrečným prohlášením o budoucnosti Východního partnerství a nový summit se členskými státy ideálně v druhé polovině roku 2020 či nejpozději na začátku roku 2021. Tuto žádost podpořilo také Polsko, Litva, Lotyšsko, Estonsko a Rumunsko, načež Vysoký představitel pro vnější vztahy EU Josep Borrell přislíbil tuto otázku prodiskutovat se šéfem Evropské rady Charlesem Michelem. Výsledkem vyjednávání bylo nakonec uskutečnění neformální videokonference lídrů EU a Východního partnerství, ale pouze se závěrečným shrnutím předsedy Evropské rady Ch. Michela, jenž upozornil na solidaritu EU se zeměmi východní Evropy, strategický význam Východního partnerství pro EU a její geopolitiku a také přesunutí fyzického summitu na březen 2021. V tomto kontextu je však důležité si uvědomit, jak naléhavé je přijmout budoucí agendu Východního partnerství, protože na konci letošního roku skončí platnost současného programu 20 akčních bodů pro rok 2020.

České dlouhodobé priority Východního partnerství

I když nové dlouhodobé priority pro novou dekádu prozatím zůstávají nejasné, jistě budou odrážet nový důraz EU na digitální a zelenou agendu i odolnost jako nový rámec pro budoucí politické a ekonomické vztahy. Z českého pohledu je důležité, aby nové dlouhodobé priority a cesta k jejich naplnění odpovídajícím způsobem umožňovaly další rozvoj vzájemných vztahů s východními partnery, a to i díky sektorové integraci prosazované ČR. Současně by české diplomatické úsilí mělo být zaměřeno také na vyjednávání nadcházejícího víceletého finančního rámce EU, který by měl připravit vhodné finanční podmínky pro prohloubení Východního partnerství do roku 2027. Češi by také měli

na jednu stranu pokračovat v důrazu na základní hodnoty Východního partnerství a prohloubení euroatlantické orientace, zejména s přidruženými zeměmi EU – Ukrajinou, Gruzii a Moldavskem. Na druhou stranu například tzv. Strategie tria nemá a nebude mít českou podporu, protože partnerské země ve svém důsledku rozděluje a brání soutěži mezi nimi, což by mělo být žádoucí.

Závěrem je třeba shrnout, že výzvu pro českou politiku vůči Východnímu partnerství bude představovat nejen motivace partnerských zemí k provádění složitých reform stejně jako bezpečnost v regionu východní Evropy, ale také naplňování vzájemných vztahů dostatečně ambiciózním obsahem. To poslední zejména v případě, pokud Česko bude skutečně pořádat summit Východního partnerství během svého evropského předsednictví ve druhé polovině roku 2022 v Praze. Česká vláda by měla být připravena summit s východními partnery hostit, pokud to bude možné, zároveň by jej však měla proměnit v zahraničněpolitický úspěch a přinést do této své dlouhodobé priority další českou stopu s novými prvky. To však bude vyžadovat určitou dávku představivosti a také politický kapitál a diplomatické schopnosti, aby se podařilo vyjednat s evropskými i východními partnery realistické návrhy budoucího vývoje Východního partnerství. A na tom by česká vláda měla začít pracovat již dnes. ●

↓ Dvacet akčních bodů pro rok 2020

Průřezové cíle	8. Podporovat intraregionální obchod mezi partnerskými zeměmi a s EU	16. Podporovat životní prostředí a přizpůsobení se změně klimatu
1. Úzce spolupracovat s organizacemi občanské společnosti	Lepší správa věcí veřejných	Silnější společnost
2. Zvýšit rovnost žen a mužů a zakázat diskriminaci	9. Posílit právní stát a protikorupční mechanismy	17. Pokročit v jednáních o uvolnění vízového režimu a partnerství v oblasti mobility
3. Posílit strategickou komunikaci a podpořit pluralitu a nezávislost sdělovacích prostředků	10. Podporovat provádění klíčových reform soudnictví	18. Posílit investice do dovedností, podnikání a zaměstnatelnosti mladých lidí
Silnější ekonomika	11. Podporovat provádění reformy veřejné správy	19. Zřídít evropskou školu Východního partnerství
4. Zlepšit investiční a podnikatelské prostředí a uvolnit růstový potenciál malých a středních podniků	12. Silnější bezpečnostní spolupráce	20. Propojit výzkumné a inovační systémy a programy Východního partnerství a EU
5. Řešit nedostatky v přístupu k financování a finanční infrastruktuře	Lepší konektivita	
6. Vytvořit nové pracovní příležitosti na místní a regionální úrovni	13. Rozšířit hlavní síť TEN-T a dopravu	
7. Harmonizovat digitální trhy	14. Zvýšit bezpečnost dodávek energie	
	15. Zvýšit energetickou účinnost a využívání energie z obnovitelných zdrojů a snížit emise skleníkových plynů	

→ ČR stála u zrodu projektu Východního partnerství.

EU

508,6

VP

75,2

↑ Počet obyvatel v milionech

Európska politika susedstva s akcentom na Východné partnerstvo

Peter Rosputinský

Hoci Európska únia nie je štát, má vzťahy so všetkými štátmi. Osobitá pozícia medzi nimi patrí najbližším susedom, s ktorými rozvíja EÚ kooperáciu kvalitatívne vyššieho stupňa, a to prostredníctvom Európskej politiky susedstva. Nám je geograficky bližšia jeho východná dimenzia v podobe Východného partnerstva, ale ani južný rozmer tejto politiky nie

Základná charakteristika Európskej politiky susedstva

Európska politika susedstva (EPS) je osobitný program bilaterálnej a multilaterálnej politickej, hospodárskej a kultúrnej spolupráce Európskej únie (EÚ) a jej členov so 16 krajinami v susedstve kontinentálneho jadra EÚ, ktoré nie sú členmi EFTA (Európske združenie voľného obchodu), nie sú európskymi mikroštátmi a ani kandidátskymi štátmi na členstvo v EÚ. Ide o šesť štátov na východ od EÚ: Arménsko, Azerbajdžan, Bielorusko, Gruzínsko, Moldavsko a Ukrajinu (tzv. východná dimenzia), susedom EÚ je aj Rusko, no to nie je do EPS zaradené z dôvodu jeho osobitého vzťahu s EÚ, ktorý sa od r. 2003 rozvíja prostredníctvom samostatného bilaterálneho dialógu nazvaného Spoločné priestory EÚ – Rusko (EU-Russia Common Spaces). A ešte desať štátov na juh od EÚ: Alžírsko, Egypt, Izrael, Jordánsko, Libanon, Líbya, Maroko, Palestína, Sýria a Tunisko (tzv. južná dimenzia). Zámer spolupracovať so susedmi EÚ na novej úrovni, ktorej podobu reprezentuje EPS, iniciovala Európska komisia (EK) v r. 2003 v súvislosti s pripravovaným rozšírením EÚ o desať nových členov. Dôvodom bola snaha zabrániť vzniku nových deliacich čiar a vytvoriť tzv. kruh priateľov okolo vonkajšej hranice EÚ. Začiatok EPS sa datuje do r. 2004, kedy EK vydala strategický dokument s rovnomeným názvom. V ňom výslovne uviedla, že cieľom EPS je zdieľať benefity rozšírenia EÚ z r. 2004 so susedmi v podobe posilnenia stability, bezpečnosti a blahobytu všetkých zúčastnených

a ponúknuť im možnosť podieľať sa na činnostiach EÚ užšou politickou, bezpečnostnou, ekonomickou a kultúrnou spoluprácou.

Európska politika susedstva tvorí súčasť externých vzťahov EÚ. Do r. 2010 EPS patrila do portfólia Generálneho riaditeľstva EK pre vonkajšie vzťahy a od 1. januára 2011 spadá do gescie Európskej služby pre vonkajšiu činnosť (ESVČ). Osobitne nie je výslovne zmienaná v primárnom práve EÚ a jej právny rámec je pomerne neurčitý. Východiskom je čl. 8 Zmluvy o EÚ o rozvíjaní vzťahov so susednými krajinami s cieľom vytvoriť priestor prosperity a dobrého susedstva a čl. 212 ods. 1 Zmluvy o fungovaní EÚ o spolupráci s inými ako rozvojovými tretími krajinami. Z hľadiska klasifikácie kompetencií EÚ je EPS v zdieľanej právomoci EÚ a jej členov. Svojou povahou má EPS blízko k inštitútu pridruženia tým, že pri spolupráci s partnermi vytvára s nimi privilegované vzťahy. Ich podstatou sú hodnoty demokracie, právneho štátu, ľudských práv, trhového hospodárstva a udržateľného rozvoja, pričom miera, do akej sú tieto hodnoty realizované v praxi tou-ktorou krajinou zapojenou do EPS, určuje úroveň daného vzťahu. Ten sa odvíja od bilaterálneho akčného plánu vypracovaného podľa jednotnej obsahovej štruktúry, avšak odlišne pre každý štát v závislosti od jeho pomerov, možností a záujmov (zásada diferenciacie). Akčný plán obsahuje jednak priority partnerstva spolu so záväzkami partnerského štátu v jednotlivých oblastiach spolupráce a jednak opatrenia na ich dosiahnutie v podobe politických,

hospodárskych a iných reforiem. Podľa toho, ako sa partnerom darí realizovať reformy, EÚ im ponúka rôznu mieru výhod (zásada podmienenosti).

V r. 2011, po tzv. Arabskej jari, predstavila EÚ novú koncepciu EPS založenú na vyššej finančnej a inej podpore (napr. uľahčenie mobility občanov) tých štátov, ktoré budú dosahovať vyšší súlad s politikami a pravidlami EÚ (zásada „viac za viac“). Výslovne bolo deklarované, že EÚ bude oslabovať vzťahy s tými štátmi, ktoré budú porušovať ľudské práva a štandardy demokracie. Udalosti ďalších mesiacov a rokov, najmä v Líbyi, Sýrii a na Ukrajine potvrdili, že adresnejšia EPS je viac ako potrebná. Bolo logické, že EÚ vníma potrebu reagovať na novú situáciu vrátane migračnej krízy, a preto v r. 2015 pripravila aktualizáciu EPS. Jej cieľom je stabilizácia spoločností v partnerských štátoch prostredníctvom úsilia o zlepšenie vyhliadok pre miestne obyvateľstvo.

15 433 mld. EUR

Je objem nástroja európskeho susedstva vytvoreného pre roky 2014–2020

Na financovanie EPS bol pre r. 2007–2013 vytvorený osobitný nástroj európskeho susedstva a partnerstva s rozpočtom 11 181 mld. EUR. Pre r. 2014–2020 je vytvorený nástroj európskeho susedstva s objemom 15 433 mld. EUR. Projekty v rámci EPS financuje aj Európska investičná banka, Európsky investičný fond a Európska banka pre obnovu a rozvoj.

Ciele a fungovanie Východného partnerstva

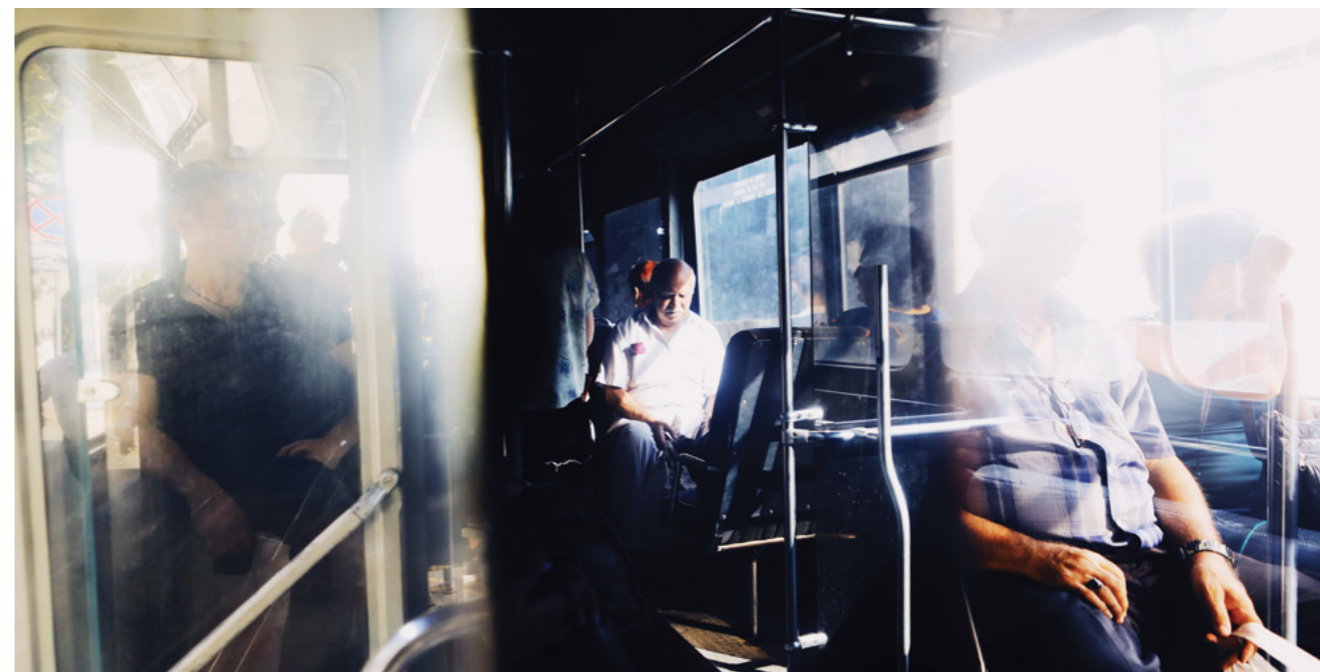
Tzv. východnú dimenziu EPS tvorí Východné partnerstvo (VP). Ide o platformu spolupráce EÚ a jej členov so šiestimi postsovietskymi republikami: Arménskom, Azerbajdžanom, Bieloruskom, Gruzínskom, Moldavskom a Ukrajinou. VP nie je medzinárodnou organizáciou, nie je samostatnou inštitúciou EÚ, nie je súčasťou prístupového procesu do EÚ, nie je inštitútom (kolektívneho) pridruženia k EÚ a nie je ani prekážkou členstva v medzinárodnej organizácii regionálnej ekonomickej spolupráce alebo integrácie inej ako EÚ (napr. v Euroázijskej hospodárskej únii). VP bolo vytvorené z iniciatívy Poľska, ale jeho začiatok je spojený s českým predsedníctvom v Rade EÚ. Počas neho došlo 7. mája 2009 k založeniu VP na jeho prvom samite v Prahe. Jeho výsledkom bolo prijatie deklarácie, podľa ktorej je hlavný cieľ VP

vytvoriť podmienky na urýchlenie politického pridruženia a hospodárskej integrácie EÚ a partnerských štátov, pričom VP má usilovať o podporu politických a sociálno-ekonomických reforiem partnerských štátov a o uľahčovanie ich približovania k EÚ. Hmatateľnými výsledkami VP by mali byť komplexné zóny voľného obchodu s partnermi, bezvízový styk pre ich občanov pre cestovanie do EÚ a posilnenie energetickej bezpečnosti.

Vrcholnou štruktúrou VP je samit, ktorého sa zúčastňujú predstavitelia EÚ a hlavy štátov alebo predsedovia vlád členov EÚ a partnerských štátov. Samit sa koná raz za dva roky. Po pražskom samite sa ďalšie konali vo Varšave (2011), Vilniuse (2013), Rige (2015) a Bruseli (2017). V r. 2019 sa samit nekonal, predovšetkým z dôvodu voľieb do Európskeho parlamentu (EP), kreovania novej EK a voľby predsedu Európskej rady, čo by komplikovalo dosiahnutie relevantných rozhodnutí (samit bol preložený na jún 2020). Druhú najvyššiu úroveň VP tvorí každoročné stretnutie ministrov zahraničných vecí štátov VP. Multilaterálny rozmer VP dopĺňajú stretnutia rezortných ministrov, stretnutia vysokých úradníkov a 12 panelov, po troch z každej zo štyroch hlavných tematických platforiem VP vymedzených samitom z r. 2015: 1. posilnenie inštitúcií a dobré vládnutie; 2. hospodársky rozvoj a trhové príležitosti; 3. konektivita, energetická efektívnosť, životné prostredie a klimatická zmena; 4. mobilita a medziludské kontakty. Spoluprácu v rámci VP podporuje od jeho vzniku Fórum občianskej spoločnosti VP zastrešujúce cca 700 neziskových organizácií zo štátov VP a od r. 2011 aj Parlamentné zhromaždenie Euronest, ktoré je zložené zo 60 poslancov EP a desiatich poslancov z národných parlamentov Arménska, Azerbajdžanu, Gruzínska, Moldavska a Ukrajiny.

Aktuálne programové zameranie VP vymedzila Spoločná deklarácia samitu VP z r. 2017 identifikovaním cieľov v 20 oblastiach v štyroch uvedených tematických platformách a v piatej prierezovej oblasti. Ide napríklad o zlepšenie rodovej rovnosti, podporu plurality a nezávislosti médií, vytváranie nových pracovných príležitostí na miestnej úrovni, posilňovanie antikorupčných mechanizmov, používanie obnoviteľných zdrojov energie a liberalizáciu vízového režimu. Podľa interného hodnotenia EK a ESVČ plnenia cieľov v daných 20 oblastiach došlo k marcu 2019 k úplnému splneniu cieľa v jednej oblasti (zriadenie Európskej školy VP v Tbilisi), v šiestich oblastiach bol zaznamenaný iba mierny progres a ostatné oblasti sú v procese plnenia.

Paralelne s uvedenou multilaterálnou kooperáciou prebiehajú vo VP procesy dvojstrannej spolupráce medzi EÚ a jednotlivými partnerskými štátmi. Ich ťažisko spočíva v presadzovaní hospodárskych, demokratizačných a spoločenských reforiem u vý-

chodných susedov EÚ podľa individuálne dohodnutých podmienok. EÚ ponúka partnerom uzatvorenie asociačnej dohody s ustanoveniami o prehlbenej a komplexnej zóne voľného obchodu a zmierňovanie vízových pravidiel. Nové asociačné dohody s Gruzínskom a Moldavskom sú účinné od 1. júla 2016 a s Ukrajinou od 1. septembra 2017. Dohoda o komplexnom a rozšírenom partnerstve bola uzatvorená medzi EÚ a Arménskom (2017), avšak zatiaľ nie je účinná. Rokovania o uzatvorení obdobnej dohody prebiehajú s Azerbajdžanom. Občania Gruzínska, Moldavska a Ukrajiny smú cestovať do schengenského priestoru bez víz na pobyt, ktorý počas obdobia 180 dní neprekročí 90 dní. S Arménskom, Azerbajdžanom a Bieloruskom bezvízový styk zatiaľ neexistuje, no pre občanov Arménska a Azerbajdžanu platia zjednodušené vízové procedúry. Navyše, s danými dvoma štátmi uzavrela EÚ samostatné dohody o readmisii osôb bez povolenia na pobyt.

Záver

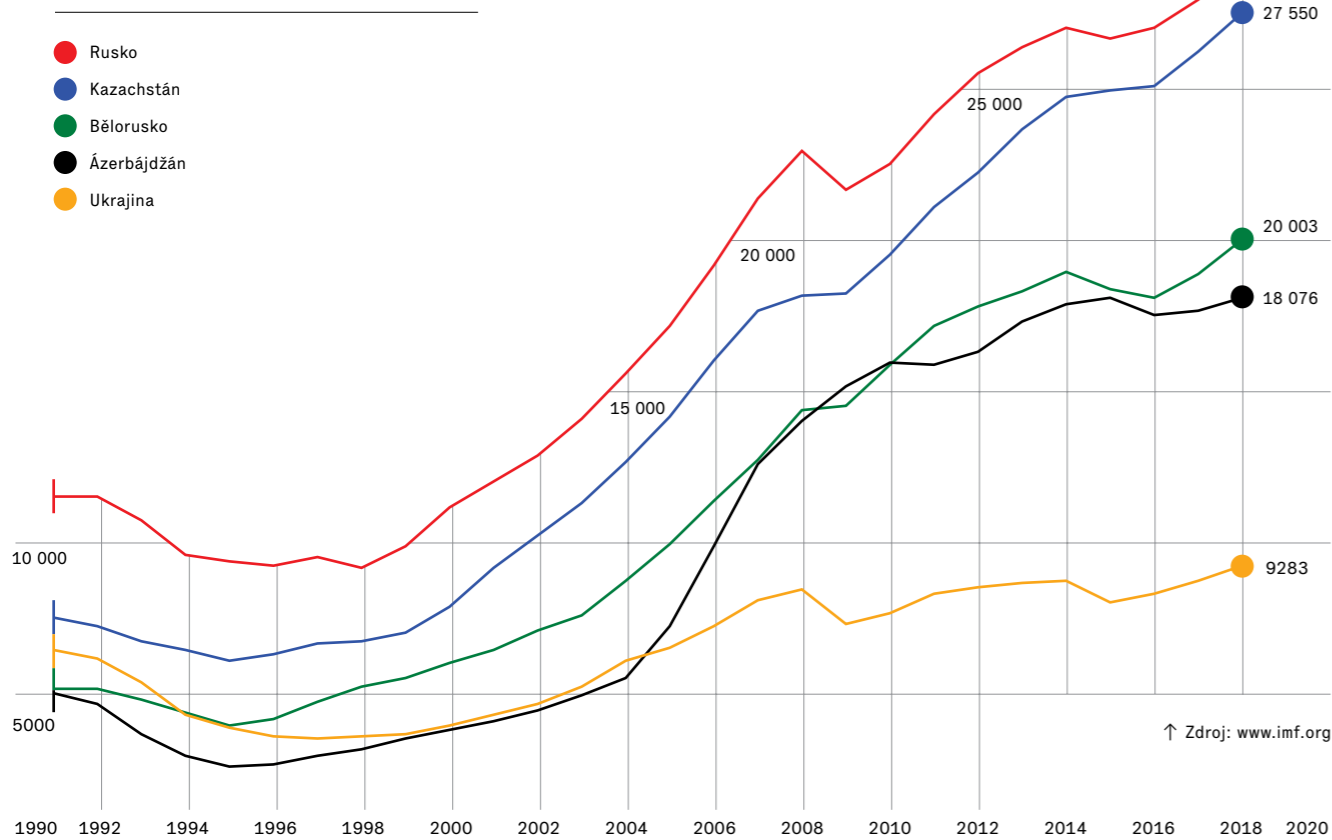
Približne o takomto čase pred rokom sme si pripomenuli 10. výročie vzniku VP ako súčasť EPS. Pri tejto príležitosti EK bilancovala výsledky VP a pochválila sa niekoľkými úspechmi. Je objektívnym faktom, že VP prispelo k novým politickým a ekonomickým dohodám s väčšinou zo šiestich partnerských štátov za východnou hranicou EÚ, že podstatne posilnilo vzájomnú obchodnú výmenu medzi týmito štátmi a členmi EÚ, že prispelo k vzniku troch bezvízových režimov a zjednodušilo vízový styk s ďalšími štátmi, že umožnilo mobility viac ako 80 tisícom študentov a prístupilo vysokokapacitný širokopásmový internet na viac ako 700 výskumných a vzdelávacích ustanovizniach v daných štátoch. Zároveň EK pomenovala aj päť

hlavných úloh, na ktorých je potrebné v rámci VP ešte pracovať: pokračovanie v reformách justície a v boji proti korupcii, prehľbovanie ochrany životného prostredia, posilňovanie odolnosti spoločnosti proti hybridným hrozbám a dezinformáciám, posilňovanie občianskej spoločnosti a nezávislosti médií a zvýšenie angažovanosti EÚ pri napomáhaní zlepšovania života občanov zasiahnutých konfliktmi v regióne. Všetci „východní partneri“ EÚ okrem Bieloruska sú vlastne dotknutí nejakým ozbrojeným alebo tzv. zamrznutým konfliktom. K tomu situácia v Bielorusku z hľadiska hodnotového základu EPS a VP nie je o nič jednoduchšia. To všetko vytvára zložitú pozadí pre reálne napĺňanie pomerne ambiciózných plánov spolupráce. Navyše, v našich slovenských a českých končinách nesmieme zabúdať na významný geopolitický kontext VP. V deklaratívnej rovine je síce od počiatku EPS zdôrazňované, že táto politika nie je zameraná proti nikomu (rozumej predovšetkým proti Rusku), je však polemické, do akej miery je tomu v skutočnosti tak. Azda najlepšie to demonštruje príklad Bieloruska a Ukrajiny. Totiž, napriek marginalizácii Bieloruska na mnohých medzinárodných fórach, je Bielorusko stále súčasťou EPS a VP, hoci treba dodať, že intenzita spolupráce s ním je najslabšia spomedzi všetkých východných susedov EÚ, a že EÚ stále predlžuje sankcie proti Bielorusku. V Ukrajine zasa na začiatku občianskych nepokojov na prelome r. 2013 a 2014 figurovala okrem iného i otázka podpisu asociačnej dohody s EÚ, čo je paradoxné: zamýšľaný nástroj stability sa stal jedným zo spúšťačov nestability a ozbrojeného konfliktu. Tieto súvislosti si česká zahraničná politika uvedomuje a vo svojej koncepcii ešte z r. 2015 upozorňuje, že vzťahy s „východnými susedmi“ v rámci VP by mali reflektovať alternatívne integračné projekty vo východnej Európe. ●

Východní partnerství

Infografika: Růst HDP států VP na obyvatele do roku 2018.

Ondřej Ditrych je vědeckým pracovníkem, od roku 2018 ředitelem Ústavu mezinárodních vztahů. Mezi oblast jeho zájmu mj. patří evropská bezpečnost, terorismus v globální politice a etnopolitické konflikty v postsovětském prostoru.

Kateřina Kočí v současné době působí na Vysoké škole ekonomické, zároveň pracuje jako přidružená výzkumná pracovnice Ústavu mezinárodních vztahů. Věnuje se zejména oblastí Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU, dále problematice rovných příležitostí v diplomacii.

Jaroslav Kurfürst je diplomat a politický geograf, od roku 2019 je zvláštním zmocněncem Ministerstva zahraničních věcí ČR pro Východní partnerství.

Lucia Najšlová je vědeckou pracovnící, v současnosti působí na CERGE-EI a Univerzitě Komenského v Bratislavě. Specializuje se na evropskou politiku, především na politiku sousedství a rozšiřování EU. Její analýzy vychází v mnoha domácích i zahraničních publikacích.

Tomáš Weiss je docentem Institutu mezinárodních studií FSV UK. Ve svém výzkumu se zabývá zahraniční a bezpečnostní politikou EU a postavením malých států v evropské politice.

— Jak by z Vašeho pohledu měl v ideálním případě vypadat region Východního partnerství (VP) v roce 2030 (a co by pro to EU měla případně udělat)?

Ondřej Ditrych: Východní partnerství dnes těžko hledá cestu ven ze začarovaného kruhu nabubřelých deklamací a technokratické politiky. Transformační rozměr sousedské politiky, od samého počátku (2003) v napětí s bezpečnostními imperativy vepsanými do ve stejné době připravené Evropské bezpečnostní strategie, která sousedství zkonstruovala jako novodobé limes, byl postupně na úkor bezpečnosti upozaděn, byť postupně a nejistě.

Zkrátka, „pragmatická politika“, avšak bez politického umění a představitivosti; popelka mezi vnějšími politikami (obecně, ale zejména právě ve své východní dimenzi); a čelící v prostoru, který jako východní sousedství vymezila, rostoucí geopolitické konkurenci ze strany nejen Ruska, ale stále více i dalších, „třetích mocností“. Sloganem se postupně stala diferenciace, avšak těm partnerům, kteří z vlastních pohnutek usilují o bližší integraci s EU, dnes nabízí příliš málo – zatím nedokázala dostát ani původní Prodiho ideji „všechno kromě institucí“ –, zatímco za dílčí výhody (přístup na trh) vypisuje příliš vysoké účty, ve společnostech skutečně reformujících navíc nerovnoměrně rozdělované (DCFTA, mobilita a mladí vzdělání globals). Jistě, v partnerských zemích najdeme řadu těch, pro které je evropský sen stále živou politickou idejí a v přiblížení EU vidí příležitost nejenom pro sebe, ale i společnost, kde se narodili. Pro mnohé se však EU stává nositelem hodnotově vyprázdněného, technokratického vládnutí, které je možné při osvojení pravidel hry leda oportunisticky využít; pokud ne přímo hodnot degenerovaných, a proto společensky nebezpečných. (Tu samozřejmě hrají vliv prodloužená chapadla ruské státní moci, která ve svém sousedství působí širokou paletou nástrojů.)

To nejsou právě dobře rozdané karty. Přesto Východní partnerství stojí za záchranu. Bude to vždy politika neheroická a bez metálů: „drobná práce“, která přes nenaplnění vysokých ideálů leccos skutečně dosáhla. Drobná práce propojující prakticky, na míru šitými mikrořešeními právní stát a ekonomický rozvoj, citlivá k mnohačetným stávajícím nerovnostem a přispívající k jejich odstraňování, stejně jako podporující kolektivní zapominání etnopolitických příznaků minulosti a budování otevřené a vzdělané společnosti, která jediná je skutečně resilientní a zároveň nabízí v podmínkách stále ži-

vých patrimonálních struktur a klientelistických sítí nejvíc příležitostí pro největší množství lidí.

Taková je z mého pohledu cesta, kterou může EU přispět k tomu, že alespoň část východního sousedství za dalších dekád od podpisu Pražské deklarace setřese zbytky sovětskému dědictví, nalezneme v něm živou, široce sebeutvářející občanskou společnost, udržitelná a sociálně spravedlivé ekonomiky i sdílená očekávání, že konflikty budou řešeny bez násilí.

Svůj „sen o sousedství“ bychom společně našich východních sousedů každopádně neměli vnucovat. Máme proti tomu povinnost pomáhat jim ho snít; a naplňovat.

Kateřina Kočí: Podíváme-li se na výhled do roku 2030, jsem k pozitivnímu vývoji v regionu Východního partnerství spíše skeptická, nepomáhá tomu ani stávající pozice EU. Na první pohled je z provádění revize politiky sousedství (EPS) v průběhu posledních let patrný posun k pragmatismu. Při detailnějším posouzení je nutné si klást následující otázky. Co je konečným cílem partnerství? Jakou úlohu chce EU ve východním sousedství hrát, když mezi současnými prioritami akcentuje stabilizaci, odolnost a bezpečnost? Jsou tyto priority reflektovány v konkrétních aktivitách EU? Nepřinášejí tyto aktivity benefity spíše jedné z participujících stran, tedy Unii? Jsou sousední regiony považovány za skutečné partnery, nebo je Unie vnímá jako jakýsi cordon sanitaire (zejména s ohledem na Rusko)?

Unie se na své okolí dívá jako na prostředí plné nových nepředvídatelných hrozeb, kterým se musí bránit. To se ruku v ruce snoubí s neschopností nalézt modus vivendi ohledně tohoto prostoru s Ruskem. Stabilizace a odolnost v sousedství je pro ni klíčová. Důraz se klade na ekonomickou, energetickou odolnost či odolnost společnosti. Ne vždy jsou ale potřeby a potažmo aktivity Unie ve východním regionu v souladu s tím, co očekávají a potřebují tyto regiony. Ve nejnovějších dokumentech EU z roku 2018 a 2019 je viditelná snaha představitelů EU o částečný návrat k transformační agendě, i když zároveň uvádí, že je to za stávající situace ve východním sousedství velmi náročné. Zatím lze jen těžko odhadnout, zda

se jedná o výkyv nebo návrat ke staré agendě. Nejpravděpodobněji je to však snaha o nalezení jakési hybridní střední cesty mezi oběma, související s kritikou, jež se po zveřejnění revize EPS, a především Globální strategie EU, na její autory snesla. Současně je ale nutné podotknout, že bez zásadnější role EU v regionu ke změnám v partnerských zemích v následujícím desetiletí dojde stěží, a to i v důsledku zamrzlých konfliktů či dopadů současné pandemické krize. V ideálním případě bychom tak v roce 2030 měli nalézt odpovědi na výše zmíněné otázky, Unie by měla vnímat země v tomto regionu jako rovnocenné partnery, a především by se měla vyjasnit pozice obou hlavních aktérů (EU a Ruska) k danému prostoru.

Jaroslav Kurfürst: Ideální případy jsou v mezinárodních vztazích dějinnými jednorozčci. Každý by si je přál vidět, ale nikomu se to nepoštěstilo. Ideál pro jednoho navíc není ideálem pro jiného. Hovoříme o složitém, geopoliticky exponovaném a vnitřně fragmentovaném regionu. Pět ze šesti zemí se navíc potýká se složitým nevyřešeným konfliktem. Výsledkem modelování budoucího vývoje většinou bývá více scénářů. Dotknou se tedy toho příznivého. Jeho podmínkou je ztlumení geopolitického napětí mezi Západem a Ruskem a dále takové angažmá dalších hráčů, zejména Číny, Turecka a Íránu, které bude respektovat mezinárodní právo i pravidla kultivované mezinárodní soutěže. V takovémto prostředí by se mohla silná geopolitická expozice států Východního partnerství proměnit v jejich silnou stránku. Region by prohloubil svoji propojenost s ostatními ekonomickými centry a začal by přitahovat investice. Nejbonitějším potenciálním investorem jsou velké evropské firmy, které by využívaly levnější pracovní síly a zároveň by byly zdrojem technologií a růstu kvalifikace a prosperity obyvatelstva. Investice by směřovaly také do zemědělství, neboť partnerské země jsou zpravidla potenciálními zemědělskými velmocemi. Podmínkou výrazného zvýšení investic je však existence právního státu, kde ani po deseti letech od založení Východního partnerství nedošlo k zásadní proměně.

Politika EU v regionu by především měla být usazena v realitě. Unie sdílí se všemi partnerskými zeměmi zájem o jejich stabilitu, ekonomickou prosperitu, posilování jejich státnosti a o mezinárodní vztahy založené na pravidlech, nikoli na hrubé síle. To jsou hlavní východiska formulace další politiky. Osobně vidím pro EU dvě velká témata. Tím prvním je další ekonomická integrace a sektorová spolupráce. Důležitým krokem na cestě k nim je naplnění a maximální využití asociačních a dalších dohod, které mají partnerské státy s EU uzavřeny, nebo na nich pracují. Vzájemné otevírání trhů by mělo doprovázet budování moderní infrastruktury

propojující země Východního partnerství s EU. To je také důvodem, proč Česko tolik usiluje o posílení nástrojů EU v oblasti investic, například vytvoření Investiční agentury EU pro Východní partnerství. Druhým velkým tématem je odolnost. Do posilování odolnosti řadím jak posilování právního státu a demokratických institucí, tak zajištění bezpečnosti od kybernetické po energetickou, ale také třeba udržitelné životní prostředí nebo sociální kohezi. Budoucnost znamená také kvalitní vzdělávání zejména mladých lidí, kteří by měli mít motivaci ve svých zemích zůstat. Všechno toto jsou pro EU možnosti, jak partnerské země na jejich cestě podpořit. Partneři však musí chtít.

Lucia Najšlová: Ideální scénář má mnoho stran, zkusím tedy pár střípků: dobře fungující veřejné služby, včetně zdravotnictví, sociální péče a školství; dostatek příležitostí pro svobodné hledání kompromisů; konstruktivní regionální spolupráce – bez válek a okupací.

Úplně prvním krokem, který EU, resp. její členské země, může udělat, je usilovat o to, aby v první řadě u sebe doma naplňovaly základní ústavní hodnoty, obsažené v článku dvě smlouvy o EU. Sousedská politika EU stojí na předpokladu, že pro partnerské země je EU inspirací. Je třeba tedy počítat s tím, že inspirativní je i odklon od ochrany práv a svobod, resp. lajdáctví při jejich naplňování.

Tomáš Weiss: V ideálním případě by v regionu pokračovala postupná demokratizace a liberalizace, posilovala ochrana lidských práv, zvyšovala se vymahatelnost a nestrannost práva a snižovala korupce. Státy EaP by byly úzce asociované s Evropskou unií a jejím vnitřním trhem. Aktivní i latentní konflikty by postupně utichaly. Unie proto nicméně může udělat jen relativně málo. Měla by především udržet čitelnou a konzistentní politiku vůči regionu – neslibovat nesplnitelné, ale plnit slíbené. Měla by dále podporovat (politicky i hospodářsky) liberalizační a reformní procesy. Hlavní roli ovšem hrají a budou hrát obyvatelé regionu. Reforma a stabilita musí přijít zevnitř a EU může maximálně nabízet asistenci.

— Jakou roli by měla v budoucnosti Východního partnerství hrát Evropská komise a jakými nástroji by měla podpořit naplnění agendy Východního partnerství?

Ondřej Ditrych: Z povahy věci je role Komise zcela ústřední a nezastupitelná. Pokud má být ale Východní partnerství politikou v pravém slova smyslu, a to navíc politickou praktickou, potřebuje odpovídající zdroje, ale také strategické zadání bez balastu a floskulí red lines od členských států. Komise ztělesňuje kompetentní technické řízení a drží v rukou důležité klíče, zejména v oblasti regulací a přístupu na vnitřní trh. Nelze od ní, bez vkladu členských států, který musí nutně vyrůst z jejich konsenzu, proti tomu očekávat skutečně strategickou vizi propojující v rovnováze transformační cíle, (legitimní) bezpečnostní zájmy a přání a potřeby našich partnerů jako rámec pro účinná mikrořešení s participací státních i nestátních aktérů, o kterých jsem hovořil výše.

Kateřina Kočí: Východní partnerství se bohužel v posledních letech ocitá spíše na okraji pozornosti. Klesající zájem EU se již projevoval na konci působení Junckerovy komise. Ani v Agendě pro Evropu se nová předsedkyně Komise o zemích Východního partnerství detailněji nezmiňuje, ačkoli by se mohlo zdát, že přidělení tohoto portfolia zemi Visegrádské čtyřky, která obecně integraci na jih a východ podporuje, je pro státy Východního partnerství povzbuzením. Rovněž komentář Vysokého představitele zahraniční a bezpečnostní politiky nevyvolal velký optimismus. Ač zařadil Východní partnerství mezi priority EU, učinil tak především v sepětí s aktuálními hrozbami přicházejícími z východní Evropy, s nutností kontrolovat a zajistit stabilitu hranic EU a posílit resilienci unijních partnerů. Vnímání regionu tak velmi úzce navazuje na základní myšlenky Globální strategie EU.

V návaznosti na předchozí odpověď je nutné uvést, že úloha Evropské komise je však podstatná. Komise by měla přijmout aktivní roli. Jako pozitivní kroky vnímám například její snahu o diferenciaci jednotlivých partnerů v regionu, čímž dochází k větší podpoře zemí, jež provádějí reformy a dosahují tak zlepšení v řadě oblastí (např. Ukrajina). Z tohoto hlediska by také bylo vhodné, aby i v dalším desetiletí stimuly pokračovaly, a to zejména v oblastech, které současná EK podporuje, ať už se jedná o udržitelný rozvoj a klimatickou politiku či energetickou politiku (např. dekarbonizace, efektivita) a bezpečnost. Komise by se také

měla soustředit na oblasti, kde je schopna zemím poskytnout know-how. To se týká tržní transformace, institucionálních reforem či důrazu na rozvoj občanské společnosti. Pozitivní očekávání vzbuzují jednání na nejvyšší úrovni v souvislosti s reakcí na COVID-19 i příprava summitu v Bruselu v době slovinského předsednictví.

Jaroslav Kurfürst: Evropská komise je z mého pohledu mocným regulátorem a vlivnou implementační agenturou členských států. Hraje i roli iniciátora a účastníka diskuse o dalším strategickém směřování Východního partnerství po roce 2020. Klíčovou výhodou Evropské komise je její stabilní institucionální zázemí v samostatném direktorátu (DG Near) se samostatným komisařem pro rozšíření a sousedskou politiku. Tím se dostává politika sousedství do zcela prominentní pozice v rámci vnějších vztahů EU, což je důležité. Institucionální stabilita pasuje Evropskou komisi také do role kvalifikovaného vyjednavče smluv – ať to byly asociační dohody, vízová liberalizace nebo další smlouvy, z nichž některé jsou v jednání. Stejně důležité jsou dostatečné zdroje. Jejich výši a rámec směřování dojednávají členské státy, nicméně je to opět Evropská komise, která s nimi, na základě politického zadání Rady a členských států, nakládá a používá je k naplňování dohodnuté politiky. Tyto důležité role Evropské komise by měly být zachovány i do budoucna. Politické směřování Východního partnerství však musí vyrůst z demokracií členských a partnerských států – jejich potřeb a zájmů.

Co se týče nástrojů Evropské komise do budoucna, myslím, že většina z nich je plně funkčních. Jedním z těch, o kterých jsem přesvědčen, že by stálo za to vytvořit, je Agentura na podporu investic ve Východním partnerství. Investice totiž budují dlouhodobé vztahy. Investoři mají zájem za z kvalitivování právního státu – čímž je vytvářen tlak na stav, kdy všechny strany získávají, a nikdo neprohrává. Právě tato vzájemná výhodnost musí být esencí Východního partnerství.

Lucia Najšlová: Možnosti Komise jsou dány jejím mandátem. Je to instituce, která skládá účty v první řadě členským zemím, resp. občanům EU. Členské země musí odsouhlasit rozpočet a priority – Komise pak dohlíží na jednotlivé projekty. Komise

nemá a nemůže dělat zásadní politická rozhodnutí. Může a musí ale dohlížet na soulad se smlouvami, a měla by tedy svůj manévrovací prostor využít na to, aby podpořené projekty byly v souladu se smlouvami a také reflektovaly potřeby východních sousedů. Častým problémem u projektů podpořených Komisí je, že na ně nedosáhnou menší organizace, jako například občanské skupiny, protože nemají dostatečnou administrativní kapacitu. Na tento problém mnoho let upozorňují i organizace v EU, které působí na domácí půdě nebo v jiných regionech.

— Jak konkrétně by členské státy v čele s Českou republikou, Polskem, Švédskem a dalšími mohly pomoci docílit toho, aby se politika Východního partnerství stala skutečným úspěchem?

Ondřej Ditrych: Východní politika může být signature politikou české diplomacie, které by to nepochybně slušelo. Podmínkou je vyhodnocení silných (inovace) a slabých stránek (nutně omezené zdroje i standing u partnerů ve srovnání i s některými našimi sousedy, jako je Německo nebo Polsko); rozšíření katalogu stávajících niches a stanovení realistických cílů pro formování jak strategické vize, tak realizaci konkrétních mikrořešení; a mobilizace politických, diplomatických a ekonomických pák ve skutečném whole of government approach vyrůstajícím z přesvědčení všech relevantních domácích aktérů, že tato politika je jedním ze základních národních zájmů a stojí za to do ní investovat čas i kapitál.

Strategickou vizi pro Východní partnerství musíme pochopitelně spoluutvářet s partnery ze samotného sousedství, i like-minded členskými státy. Ze strany členských států by jejím vodítkem měla být progresivní realpolitika: vědoma si mezí možného, ale usilující o změnu, ze které mají pokud možno rovný prospěch všichni a ve které se, v duchu rawsovské realistické utopie, národy nejen uznávají za rovné a neútočí na sebe, ale také pomáhají ostatním žít v spravedlivých a slušných podmínkách.

Kateřina Kočí: V této otázce mi dovoluji zaměřit se především na ČR. Z hlediska vzájemné, nejen geografické blízkosti je česká spolupráce se zeměmi Východního partnerství přirozená. Avšak Česká republika trpí jistou dávkou neschopnosti vyjasnit si možnosti zapojení do východní evropské zahraniční politiky. Vytyčení

Tomáš Weiss: Částečně jsem asi odpověděl výše – Evropská komise by měla dále podporovat reformní procesy a pomáhat je financovat tam, kde to bude možné. Pomoc i případné sankce (které ale pochopitelně stále závisí na shodě členských států) by měly být nastavené tak, aby se vyplatily i riskantní reformní kroky, jež mohou být krátkodobě těžké a dlouhodobě přínosné. Komise by neměla vzbudit v zemích EaP pocit, že na ně EU zapoměla a že jejich rozvoj není pro EU důležitý.

priorit by tedy mělo být první krokem k tomu, aby mohla úspěšně prosazovat Východní partnerství na evropské úrovni. Česká republika by měla být schopna identifikovat potřeby aktérů v sousedství a propojit je se svými zájmy v konkrétních aktivitách. Je tedy třeba najít možnost silnějšího českého zapojení v oblastech, kde má české angažmá přidanou hodnotu (s ohledem na priority ČR v EU, jako jsou dobudování vnitřního trhu či spolupráce v energetické politice, podpora digitalizace). Jako příklad lze uvést pomoc s politickou, ekonomickou a sociální transformací ve formě zapojení do rozvoje malého a středního podnikání a venkova, který hraje ve většině zemí nejen Východního partnerství významnou úlohu. Konkrétně jsou zde realizovány iniciativy EU4Business, Mayors for Economic Growth, EU4Digital či program EU4Energy v oblasti energetické odolnosti. Formy spolupráce mohou být různé: od spolupráce při přípravě akčních plánů a roadmap, poradenství, konzultací, mentoringu až po poskytování finančních prostředků.

Další projekty, ve kterých by se mohla ČR zapojit i do budoucna, se orientují na první platformu multilaterální dimenze Východního partnerství „Dobré vládnutí“, a tedy na oblast státní a veřejné správy. Mezi konkrétní iniciativy patří SIGMA (Support for Improvement in Governance and Management), na níž se Unie podílí společně s mezinárodní organizací OECD. Česká republika by také mohla podpořit partnery v boji proti korupci a napomoci implementaci doporučení protikorupční skupiny Rady Evropy

(GRECO) i proto, že je řada doporučení zaváděna aktuálně i do české legislativy a mj. byla součástí Akčního plánu boje s korupcí na rok 2019.

Na nejvyšší úrovni pak má v současné době ČR i Švédsko možnost posunout současnou diskusi a komunikaci s regionem, vyzdvihnou-li více toto téma v programu předsednického tria a zaměřili se na ně v době předsednictví, která na sebe v roce 2022 navazují.

Jaroslav Kurfürst: Je zřejmé, že státy, jako je Česko, Polsko, Švédsko, Rumunsko nebo země Pobaltí, jsou motorem východní sousedské politiky Evropské unie. Jejich politická vůle a schopnost přesvědčit ostatní země o strategickém významu tohoto regionu je zásadní. Klíčovým partnerem je zde Německo, které chápe, že právě tento region je místem, kde se rozhoduje o tom, zda základem evropského soužití zůstane mezinárodní pořádek založený na pravidlech vylučující silové vojenské nebo hybridní metody. Proto si v Praze tak ceníme otevřeného dialogu s Berlínem, který se podařilo posílit během českého předsednictví ve V4. Zanedbávat však nemůžeme dialog s žádnou unijní zemí. Nesmírně důležitá je zejména Francie, s níž vedeme Strategický dialog a s níž bude brzy Česko opět v „předsednickém triu“.

Je to právě střední a severní Evropa (sem počítám i státy Pobaltí), odkud vzchází velká část nových impulzů a nápadů pro budoucnost této politiky. Nyní tyto země usilují také o zajištění dostatečného financování Východního partnerství ve Víceletém finančním rámci EU. Aktivní česká role je nesmírně důležitá. Měli bychom chtít politiku s praktickými, viditelnými výsledky. Stabilní tržní prostředí pro naše firmy, odstranění roamingových poplatků, čistější životní prostředí, propojenější infrastrukturu a odolnější demokracie. I české pojetí odolnosti vytváří tlak na prakticky orientované projekty, které se budou soustředit na odstranění zranitelných míst. Kybernetické útoky nebo dezinformace jsou v této části světa na denním pořádku. Je nutné rozvíjet schopnosti jim čelit. Odolná musí být kritická infrastruktura, ostatně jsme na ni napojeni i my. Odolnost zkrátka proniká do mnoha oblastí. Rádi bychom proto navrhli a s ostatními blízkými partnery prosazovali program posílení odolnosti. Stejně tak bychom měli spolu s ostatními stejně smýšlejícími zeměmi poskytovat naše transformační zkušenosti a podporovat partnery v jejich reformách. Opět však platí, že se jedná o nabídku, nikoli politiku, kterou budeme někomu vnucovat proti jeho vůli. Musí to být partnerské země, kdo sedí za volantem a řídí svoji budoucnost. Dějiny východní Evropy bohužel právě toto mnoha východoevropským národům často odepíraly.

Lucia Najšlová: Kromě respektování a zlepšování demokratických pravidel na domácí půdě by jakákoliv členská země, která se angažuje v sousedství, měla dbát o to, aby východní politika byla pravidelně konzultována s občany sousedních zemí a jejich institucemi.

Tyto konzultace by ale neměly být formalitou – jde o základní princip demokratické legitimacy. Jelikož sousedé nemají v Unii volební právo, snaha o částečnou kompenzaci jinými formami účasti na rozhodování by měla být prioritou. Zde narážíme na jednu z nejzásadnějších diskusí v debatě o mezinárodní spolupráci, diskusi, která přesahuje evropský kontext. Otázka, kterou by si členské státy měly klást pravidelně je, jestli pomoc směřuje tam, kde je žádána, anebo tam, kde by ji rád viděl poskytovatel.

Tomáš Weiss: Nejsem si jistý, že lze otevřený proces Východního partnerství kdy označit za „skutečný úspěch“. Partnerství je dlouhodobá záležitost. Úspěchem bude, když se státy EaP budou dlouhodobě stabilizovat, reformovat a liberalizovat. Když budou chtít s Evropskou unií spolupracovat a obchodovat. Členské státy by měly především podporovat stabilitu a konzistenci evropských reakcí. S tím může souviset i přenesení větších pravomocí na evropskou úroveň v oblasti zahraniční politiky, například podle modelu, který navrhoval v minulosti předseda Komise Juncker. Kvalifikovaná většina ve vymezených zahraničněpolitických otázkách, jako jsou například sankce, by zvýšila efektivitu evropské politiky a usnadnila Komisi a Evropské službě pro vnější činnost formulovat společnou evropskou pozici. Pro malé státy, jako jsme my, je evropská jednota klíčová hodnota sama o sobě. Koneckonců platná koncepce zahraniční politiky jasně deklaruje, že EU je nejdůležitějším rámcem, skrz nějž se česká zahraniční politika realizuje. Pokud tento rámec není efektivní, nemůže být účinná ani česká politika. ●

Politika sousedství a rozvojová spolupráce ČR pro oblast zdravotnictví v zemích Východního partnerství

Karolína Lískovcová

Stejně jako Evropská unie i ČR ve spolupráci se zeměmi Východního partnerství (VP) ztateně podcenila podporu soběstačnosti a souvislého rozvoje zdravotnických systémů. Problémy české rozvojové spolupráce jako nedostatek vůle a vnímání společnosti i politických představitelů, její nekoordinovanost a nedostatečná evaluace či málo studií se přirozeně týkají i projektů a investic do oblasti zdravotnictví.

———— Současná krize okolo COVID19 navíc pouze dokresluje, nakolik se nevyplatí zanedbávat investice a spolupráci v oblasti zdravotnických systémů jak uvnitř, tak navenek evropských hranic. I když nyní během krize zdraví rapidně vystoupalo na přední příčky humanitární pomoci, tento sektor byl navzdory všeobecné formální podpoře příliš dlouho přehlížen. Po nynější nárazové asistenci bude třeba věnovat mnohem větší pozornost nejen zdravotní bezpečnosti, ale zejména rozvoji systémů jako celku k zajištění prosperity, fungující spolupráce a pozitivního ohlasu ve společnosti v zemích VP.

Situace ve zdravotnictví v zemích Východního partnerství

Již dlouho je známo vyšší riziko onemocnění infekčními nemocemi jako HIV či tuberkulóza v zemích VP. Situace se ještě zhoršila s nárůstem případů neinfekčních nemocí nejen vzhledem k postupné liberalizaci trhu v regionu. Ta zároveň znamenala lepší přístup a větší konzumaci cukru či tabákových výrobků. Nutnost posílit zdravotní systém a legislativu se tak stala naprosto zásadní.

Zúčastněné země VP zaznamenaly v těchto oblastech určitý pokrok díky zvýšeným snahám o asistenci v rámci asociačních dohod. Například na Ukrajině v roce 2014 se v pracovní zprávě o implementaci politiky sousedství EU objevilo stanovisko: „žádný progres ve veřejném zdraví“. Nicméně podpis asociační dohody s EU přinesl četné legislativní a zdravotní reformy jako výsledek ukrajinské reakce na stanovené požadavky.

Ve zprávě o implementaci asociační dohody z roku 2018 je ale už znát pokrok také ve zdravotnictví,

podobně jako v Gruzii. V této souvislosti je často zmiňována poměrně účinná legislativa ohledně snižování spotřeby alkoholu a tabákových výrobků. Investice do zdravotních systémů a jejich výkonnost zde však zůstávají v mezinárodním měřítku velmi nízké.

Například v Gruzii je z veřejných financí placeno méně než 50 % celkových výdajů ve zdravotnictví, což je o 20 % méně, než je průměr v ostatních zemích s vyšší střední úrovní příjmů. Na Ukrajině je situace podobná, navíc zde signifikantně zaostává primární zdravotní péče (všeobecní lékaři a specialisté) na úkor sekundární (nemocnice) jako dědictví ze sovětské éry. To sice mohlo být za nynější situace výhodou, avšak z dlouhodobého hlediska je zvýšení investic do primární zdravotní péče nezbytné. Není tedy pochyb o tom, že v těchto zemích je expertní analýza a asistence v rozvoji zdravotnictví opravdu na místě.

Podpora spolupráce a rozvoje ze strany EU a jejích členských států v oblasti zdravotnictví v rámci politiky sousedství je klíčová pro veřejné zdraví v Evropě i pro její vliv v těchto oblastech. Jak jsme se zatím mohli během 21. století přesvědčit, infekční nemoci se mnohem snáze šíří, když dohled a kontrolní systémy fungují pouze na národní úrovni. Spoléhat se na národní opatření je tedy v nynějším propojeném světě nemožné, tím méně v rámci Schengenu a jeho okolí.

Již v roce 2010 Evropská komise vyzývala k silnější spolupráci v oblasti globálního zdraví. I když se pozornost věnovaná tomuto sektoru v poslední dekádě zvýšila, zůstala daleko za hlavními prioritami politiky sousedství jako ekonomický rozvoj a migrace, ale také dalšími jako klimatické změny a energetika.

I pro ČR je oblast zdravotnictví marginální. Z politických a pravděpodobně i kulturních důvodů jsou země VP, konkrétně Gruzie, Moldavsko a Ukrajina, vedeny v koncepci naší zahraniční a rozvojové politiky jako prioritní. Mezi přední kategorie v rozvojové politice česká vláda ale zařadila občanskou společnost a svobodná média, a také vzdělávání a západní politické směřování.

962 mil. EUR

Evropská unie schválila balíček podpory zemím Východního partnerství.

Činnost ČR v rámci EU

Existuje několik způsobů, kterými členské státy a EU asistují v projektech zaměřených na zdraví v rámci politiky Východního partnerství, například nástroj TAIEX a tzv.

„twinning“ projekty podporující institucionální rozvoj v rámci spolupráce a výměny zkušeností členských států a států VP.

Česká republika se do těchto projektů prozatím zapojila v rámci kooperace několika států EU a konkrétní VP země, a to například v oblasti životního prostředí v Gruzii nebo TAIEX projektu boje proti organizovanému zločinu s Ázerbájdžánem. V rámci EU asistuje ČR kromě nástrojů jako TAIEX a twinning zemím VP v naplňování podmínek asociačních dohod s EU a přispívá také do rozvojové pomoci například v rámci multilaterální ODA (oficiální rozvojová asistence).

Rozvojová spolupráce ČR v oblasti zdravotnictví

V Česku je právě tato forma rozvojové spolupráce standardem, který je navíc stále vnímán spíše jako „charita“ než kooperace a výměna zkušeností, což neprospívá jak dlouhodobému rozvoji českého angažmá, tak zdravotním systémům našich východních strategických partnerů. Navíc je tato spolupráce nesystematická, s nedostatečnou evaluací a podporou jak veřejnosti, tak politické sféry.

Zároveň je roztržštěná mezi různá ministerstva. Managementu naší rozvojové spolupráce nepříspívá ani to, že nemáme vládního zmocněnce pro rozvojovou spolupráci, která sice oficiálně spadá pod Ministerstvo zahraničních věcí ČR, ale zároveň zde existuje řada různých dalších programů, jež se zdají náhodně rozestety skrze instituce. Česká rozvojová agentura (ČRA) by mohla být oním sdrůžovacím orgánem. Pod její administrativu ale spadá jen menší část české pomoci a koordinace mezi jednotlivými institucemi a ČRA se zdá velmi nesystematická, i například v případě Ministerstva financí ČR.

Ministerstvo zahraničních věcí ČR a ČRA

Pod ČRA spadá i bilaterální ODA. Mezi deset největších příjemců bilaterální ODA pro ČR se tradičně řadí Moldavsko, Ukrajina a Gruzie. V rámci bilaterální ODA ČR zpráva za rok 2018 sice specifikuje, že na sociální infrastrukturu šel zdaleka nejvyšší podíl rozpočtu, a to 25,71 mil. EUR, ale OECD statistika upřesňuje, že pouze méně než 1 mil. EUR se týkalo zdraví. Podobná situace platí také pro ostatní státy Visegrádské čtyřky, které dohromady sice výrazně podporují východní partnery, zejména Ukrajinu, Moldavsko a Bělorusko, ale jejich celkové ODA určená ke zdravotnictví se podle OECD pohybují mezi 2–2,5 mil. EUR.

Co se týče samotného MZV, v rámci české ekonomické diplomacie a programu PROPED na podporu českých firem, kde je sektor zdravotnictví čteně zastoupen, bylo v zemích VP za posledních pět let realizováno pět projektů propagujících české výrobky, například Fórum k rozvoji bilaterální spolupráce s Ukrajinou ve zdravotnictví v roce 2018.

Otázkou je, nakolik je tato vázaná pomoc výhodná pro české firmy a nakolik je to dlouhodobá konzistentní pomoc pro obyvatele a rozvoj zdravotnického systému, zvláště když z pohledu ekonomické diplomacie je tato spolupráce vedena jako „příležitost perspektivní pro český export“, často zmiňující „soukromá zdravotní zařízení“ s prostředky a zájmem o technologie, které si ale většina místních obyvatel nemůže dovolit. Je příhodné, že se mezi naše prioritní země řadí právě ty v blízkosti a se středními příjmy, kam se tato vázaná pomoc od českých firem orientuje.

Tento přístup je zajímavým protipólem výše zmíněné rozvojové pomoci vnímané jako blahosklonná „charita“. Je navíc jasné, že pro posílení zdravotnictví zkrátka nelze jednou za čas pořídít lůžka do nemocnice. To platí i pro ostatní nárazové projekty či tzv. MLP neboli malé lokální projekty MZV, které zcela jistě přispějí na lokální úrovni, ale musí se tak dít systematicky, konzistentně a v koordinaci s ostatními aktéry v oblasti.

Ministerstvo zdravotnictví ČR

Co se týče bilaterální spolupráce ministerstva zdravotnictví, to má s některými členy VP uzavřené mezinárodní smlouvy prohlubující spolupráci a umožňující vzájemnou výměnu zkušeností. Z VP je to konkrétně Arménie, Bělorusko a Moldavsko. Perličkou z webu MZCR je jediná uvedená smlouva o spolupráci s Ukrajinou v oblasti zdraví, a to z roku 1957 ohledně předání sanatoria v Karlových Varech československému státu a poskytování služeb sovětským občanům v tamějších lázních.

V rámci mezistátní rozvojové spolupráce v oblasti zdravotnictví jsou pak projekty údajně vedeny přes ČRA. Mezi pouze devíti dohledanými, ale za to velmi perspektivně vypadajícími nedávnými projekty na webových stránkách ČRA patří například „Podpora včasné diagnostiky, prevence a léčby onkologických onemocnění“ či „Zavedení služeb dětské dlouhodobé a paliativní péče“ v Gruzii.

MEDEVAC Ministerstva vnitra ČR

Aby aktérů jen na naší domácí scéně nebylo málo, má i ministerstvo vnitra pod sebou zdravotně humanitární program – MEDEVAC. Jedná se o program, který vysílá lékařské pracovníky do konflikty postižených oblastí a podporuje rozvoj zdravotnické infrastruktury. Ze zemí VP je tento program aktivní na Ukrajině, kde se podílí na reformě fyzioterapie a ergoterapie. V souvislosti s migrační krizí došlo k významnému navýšení zdrojů tomuto programu, což opět spíše než na snahu o asistenci ve zdravotnictví ukazuje na jeho pragmatické zacílení a vysvětluje, proč program funguje právě v rámci tohoto rezortu.

Oficiální zprávu či ucelenou studii o součinnosti a společných výsledcích těchto různých veřejných aktérů za konkrétní časový úsek v rámci rozvojové spolupráce, natož specificky v oblasti podpory a investic do zdravotních projektů, se však nepodařilo dohledat. I navzdory doporučení OECD, že by právě společná analýza zainteresovaných subjektů pomohla zlepšit koherenci a efektivitu politik v oblasti rozvojové spolupráce.

Asistence v rámci krize COVID-19

S „covidovou“ krizí se samozřejmě situace mění v rámci EU i jejích členů. Vzhledem k předchozí nečinnosti v asistenci systémům VP v dosažení dostatečné soběstačnosti, EU, její členské státy i V4 musí v nynější krizi vynaložit velké sumy na humanitární pomoc zemím VP.

Následky pandemie jako takové je navíc těžké odhadnout. Relativně nižší nárůst případů ve východní Evropě je připisován včasnému vyhlášení karantény, právě vzhledem ke strachu ze slabosti zdravotních systémů. Jedinou stinnou výjimkou je prozatím Bělorusko, kde vzhledem ke katastrofální ignoranci autorit je evidován bezprecedentní počet nakažených.

Česká republika v rámci V4 navrhla balíček až 250 tis. EUR pro země VP v rámci Mezinárodního visegrádského fondu zaměřený na zdravotnictví, sociální péči a ekonomickou odolnost zranitelných

skupin přizpůsobený potřebám partnerů. Tento balíček už skutečně vypadá jako návrh humanitární a rozvojové spolupráce z 21. století.

Sama Evropská unie pak schválila balíček podpory 962 mil. EUR zemím VP, kde první část je orientována na okamžitou odpověď na pandemii jako lékařské pomůcky a trénink. Ta větší pak na sociální a ekonomické následky. Balíček ale nezahrnuje žádné nové příspěvky, peníze tedy budou chybět jinde. Navíc podle některých hlasů bude potřeba prostředků mnohem více.

Jak velmi výstižně podotkla Emily Wogens, ředitelka evropské The ONE Campaign: „Když vezmete v úvahu, že EU investovala do zdravotnictví (v partnerských zemích – pozn. aut.) jen 2,6 mil. EUR v období 2014–2020, tak tento balík ilustruje, jak mnohem dražší je na krizi odpovědět než jí předejít dlouhodobým investováním.“

Pandemie jako bod zlomu?

Zvýšení kompetencí EU v oblasti zdravotnictví přepsáním článku 168 TFEU je nepravděpodobné. Program EU4Health ale minimálně předznamenává větší pozornost a koordinaci ve zdravotním sektoru v rámci EU.

Je rozhodně žádoucí, aby se tato snaha projektovala také do celkového rámce politiky sousedství, kde by na současný příval pomoci měla navázat dlouhodobá a koordinovaná asistence s celkovým posílením zdravotních systémů. Totéž platí i pro iniciativu V4 a ČR, která by navíc měla činnost všech orgánů angažovaných v rozvojové spolupráci zásadně sjednotit.

Dalším nežádoucím následkem pandemie, kterému je třeba předejít, je prohlubování pouze bezpečnostního nebo čistě ekonomického přístupu k rozvoji zdravotnictví v EU sousedství. Je třeba zdůrazňovat, že je to důležitý nástroj stabilizace společnosti a míru. Navíc se i ze sociálních politik, včetně zdraví, stává otázka geopolitiky a vlivu jak ve státech Východního partnerství, tak na Balkáně či na Středním východě, tím více vzhledem ke stávající krizi.

Bylo by samozřejmě naivní věřit, že argument „pouhé“ záchrany života bude pro převažující pragmatismus v politice i společnosti dostatečným podnětem. Musíme ale doufat, že tato krize otevře oči těm, kteří se chvástají, že si považují zdraví nad vše ostatní, ale odmítají do něj investovat dříve, než přímo narazí do ledovce. ●

Východní partnerství a současné Bělorusko

MP

Ptali jsme se, jaké jsou výhledy Východního partnerství v souvislosti s nynější situací v Bělorusku? Jak se Východní partnerství v tomto světle může proměnit?

Michal Lebduška

analytik Výzkumného centra Asociace pro mezinárodní otázky

Případná proměna a výhled Východního partnerství záleží především na tom, k jakým přesně změnám v Bělorusku dojde. Vzhledem k úzkému propojení s Ruskem na institucionální, ekonomické i lidské rovině, ale i ambicím ruského režimu, nelze, pokud by nedošlo například k plnohodnotné ruské intervenci, očekávat nějaký radikální obrát směřem k EU podle ukrajinského scénáře, ale spíše omezenější spolupráci maximálně na úrovni Arménie. Právě vnější ruský faktor bude, bez ohledu na to, co si budou Bělorusové přát, pro jakoukoliv případnou spolupráci nejvíce omezující. Jakákoliv spolupráce by ale i tak byla vzhledem k současné velmi omezené participaci Běloruska ve Východním partnerství pokrokem a třeba i jen posílení mezilidských kontaktů či možností cestování by mohlo do budoucna v dlouhodobě perspektivě přinést pozitivní změny. Pokud by skutečně došlo k pádu Alexandra Lukašenka, tak bych spíše očekával pomalé

a opatrné navazování kontaktů, které by až v delším výhledu mohly přerůst ve spolupráci podle modelů vyzkoušených v jiných zemích Východního partnerství.

Daniela Kolenovská

historička, Katedra ruských a východoevropských studií, Institut mezinárodních studií FSV UK

Aktuální eskalace represe v Bělorusku ukazuje, že dialog o lidských právech vedený mezi EU a Minskem od zrušení většiny evropských sankcí v roce 2016 ovlivnil prezidenta A. Lukašenka minimálně. Selhal zjevně i v naplňování běloruského Národního akčního plánu o lidských právech na léta 2016–2019. To ho fakticky znevěrohodňuje jako budoucího partnera všech programů EU, které evropská lidstva podmiňují dodržováním lidských práv, demokratických principů a vládou práva v Bělorusku. Cílové skupiny těchto programů v Bělorusku – byznys, občanská společnost, ženy, nebo novináři – naopak

v aktuální krizi vesměs potvrzují oprávněnost svého zapojení. V tomto ohledu zažívá Východní partnerství velký úspěch.

Program proto podle mého názoru svou nabídku běloruské společnosti nezmění – jde koneckonců o dlouhodobý multilaterální projekt orientovaný na více států, který vychází ze základních hodnot EU. Jeho výhodou je čitelnost a dlouhodobá stabilita. V Bělorusku však jistě musí najít nového garanta, a to bude nějakou dobu trvat. Svou podporu Bělorusku proto dočasně více rozfázuje, bude sázet na osvědčené partnery a investovat peníze tam, kde se již úspěšně uplatnily, aby vybudoval silné příklady dobré praxe. Jistě lze navázat i na úspěchy v celé komunitě Východního partnerství; vzájemné sdílení zkušeností by mohlo začít hrát větší roli. Dovnitř Evropské unie čeká Východní partnerství vyjasňování kompetencí s Politikou sousedství. Aktuální situace v Bělorusku přitom spíše nahrává specificky regionálnímu přístupu, který umožňuje kumulovat expertizu a flexibilně reagovat na specifické nároky regionu.

Pavel Havlíček

analytik Výzkumného centra Asociace pro mezinárodní otázky

Současná situace v Bělorusku dobře ukazuje, jak moc je region Východního partnerství vzájemně provázaný a jak významnou roli nový geopolitický a angažovaný přístup Evropské komise hraje. Turbulentní vývoj v „posledním diktátorství“ Evropy také dobře ilustruje, proč se EU rozhodla vůči svým východním sousedům aplikovat politiku odolnosti a posilování schopnosti čelit vnitřním i vnějším tlakům. V tomto případě zejména z Ruské federace, ale také při řešení závažných společenských problémů s demokracií a sdílenými evropskými hodnotami. Dá se očekávat, že běloruská krize Východní partnerství negativně ovlivní, a to až už prostřednictvím udržení Lukašenka u moci a další izolace Běloruska vůči Západu, či vytvořením dalšího možného bodu nestability ve východním sousedství EU. Jakékoli narušení vojenské a strategické rovnováhy v regionu, například trvalým usazením ruských vojáků v Bělorusku, by přitom negativně znamenalo jak partnerské země, tak samotné členské státy EU. Z evropského pohledu je tedy zásadní, aby bylo zabráněno další destabilizaci východní Evropy, a přitom byly dodržovány evropské hodnoty a normy, ke kterým se Bělorusko i v rámci politiky Východního partnerství přihlásilo.

Aneta Zachová

šéfredaktorka EURACTIV.cz

Téma Východního partnerství dosud leželo na okraji pozornosti a nemyslím si, že by na tom současná situace v Bělorusku něco změnila. Potenciál ke změně mají spíše vzájemné vztahy mezi Evropskou unií a Běloruskem, které by mohly

v následujících týdnech a měsících posílit. Podobný scénář jsme mohli pozorovat i v souvislosti s ukrajinskou krizí, kdy Ukrajina nasadila jasný proevropský směr, začala pracovat na reformách a významně se přiblížila k EU, aniž by to mělo nějaký dopad na samotné Východní partnerství. Nicméně je nutné podotknout, že z Běloruska nyní nezaznívají silné proevropské signály, tak jak tomu bylo v případě Ukrajiny.

Na druhou stranu, v poslední dekádě udělaly země Východního partnerství ve vztahu k EU pokrok, a lze očekávat, že budou v tomto trendu pokračovat. Na spolupráci s Východním partnerstvím budou mít vliv spíše nové priority Evropské unie než současná situace v Bělorusku. Evropská komise v březnu 2020 stanovila nové politické cíle pro Východní partnerství, ve kterých se jasně odráží prioritizace zelené a digitální transformace. Tématem spolupráce bude samozřejmě obnova ekonomik po koronaviru. Ani na tom současný stav v Bělorusku příliš nezmění. Důraz by měl být kladen také na právní stát a justici. I to však EU zdůrazňovala ještě před běloruskými volbami.

Jan Šír

výzkumný pracovník, Institut mezinárodních studií FSV UK

Dokud nebude jasno, jak probíhající krize dopadne, tak je předčasně dávat jakékoli bližší prognózy a odhady. Každopádně Bělorusko je jedinou zemí EP, vůči níž Rusko dosud nemá páku v podobě neurovaného územního sporu nebo ozbrojeného konfliktu. Tak snad jenom že by mi dávalo smysl, kdyby EU doprovázela svoji politiku vůči východním partnerům také ještě víc čitelnou a věrohodnou komunikací směřem k Rusku, že jakákoli nepředloženost potáhne za sebou dodatečné náklady.

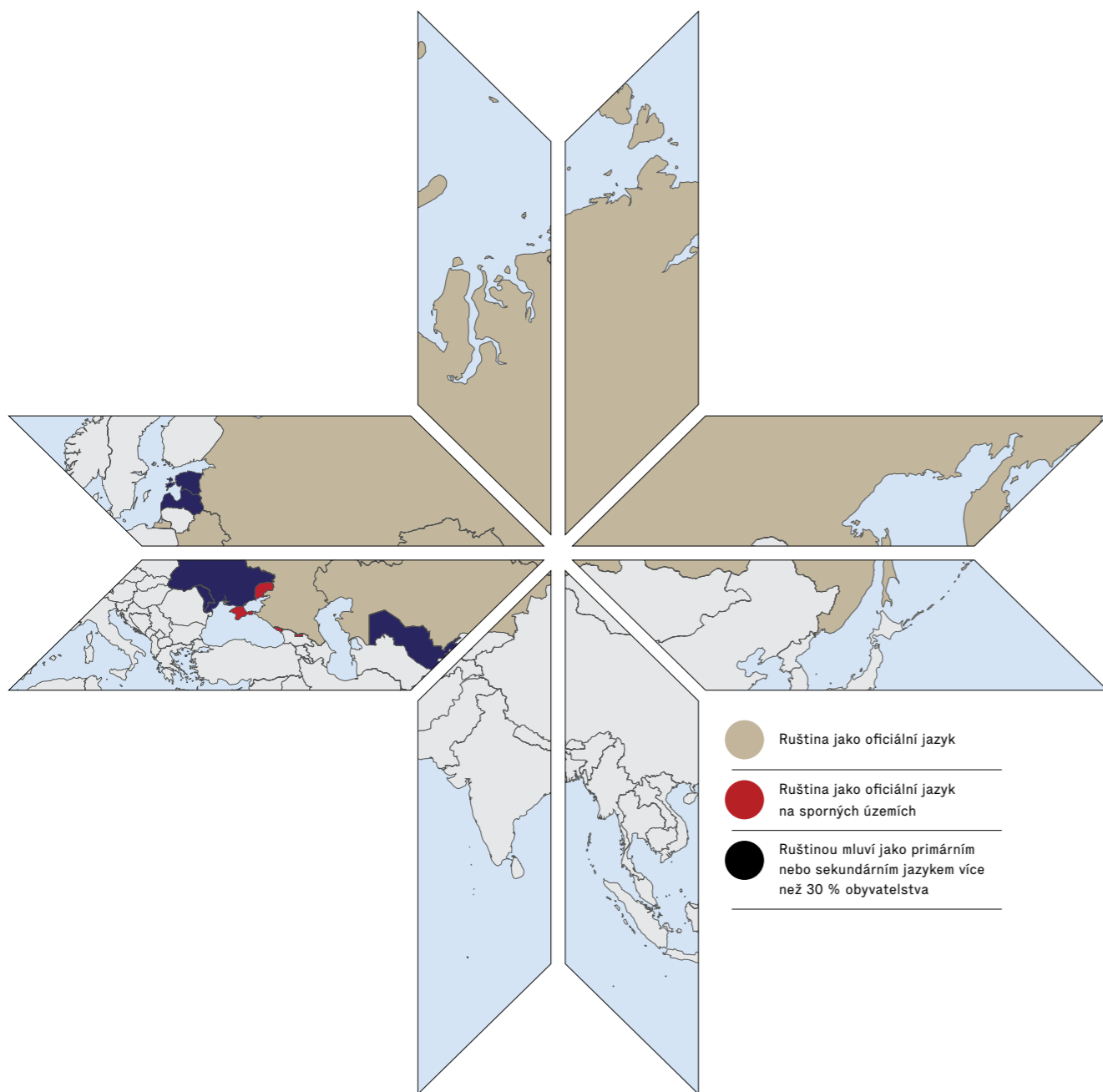
Gabriela Svárovská

zástupkyně ředitele Prague Civil Society Centre

Současná situace v Bělorusku nastala díky masivní mobilizaci občanské společnosti v reakci na bezprecedentní volební manipulace. Běloruský stát v čele s Aljaksandrem Lukašenkou letos nejprve selhal v reakci na pandemii koronaviru, načež doslova ukradl prezidentské volby. Bělorusové pochopili, že po léta slibovaná stabilita byla hlavně stabilitou pro nespravedlivý režim a že občanská společnost má obrovskou sílu nejen v projevech nesouhlasu, ale i ve schopnosti se organizovat a solidarizovat.

Běloruská občanská společnost dnes není jen politická opozice a skupiny mladých aktivních lidí; v ulicích demonstrují desetitisíce obyvatel všech společenských vrstev, včetně státních zaměstnanců a dělníků z továren, kteří všichni už nadále odmítají odírání svých základních práv, občanských i sociálních. Jakkoli brutalita bezpečnostních složek budí obavy o jejich životy, zdraví a budoucnost, toto probuzení je svým způsobem i úspěchem Východního partnerství a všech jeho formátů, včetně studijních a výměnných programů, které Bělorusům přiblížily evropský způsob života a fungování státu. Současná situace je také příležitostí pro další, podstatnější a odvážnější rozvoj Východního partnerství. Perspektiva částečné integrace do evropského prostoru však musí být pro Bělorusko alternativou výraznější a hmatatelnější, která skutečně může – podobně jako na Ukrajině – postupně transformovat post-totalitní stát v moderní, funkční a demokratický aparát, ozdravit a rozvíjet ekonomiku a zbavit Bělorusko toxické závislosti na Rusku. ●

Pěšák na
ideologické šachovnici
východní Evropy

Země východní Evropy jsou již dvě dekády ve složité geopolitické situaci. Postupné rozšiřování Evropské unie a Severoatlantické aliance do střední a východní Evropy nastolilo pro země, jako je Bělorusko, Ukrajina a Moldavsko, dilema, zda pro ně bude principiálním partnerem EU, či Ruská federace. Konflikty v Gruzii a v Ukrajině spojené s ruským angažmá ukázaly, že toto dilema může mít velmi reálné bezpečnostní implikace. Ačkoliv zásadní vliv na zahraničněpolitické rozhodování mají v současnosti spíše ekonomické a politické faktory, ideologické aspekty však nejsou zcela vyloučeny. V Bělorusku je součástí této debaty i idea tzv. zapadnorusismu, který je mimo kontext východní Evropy spíše málo známým fenoménem.

Mezi evropským liberalismem a ruským světem

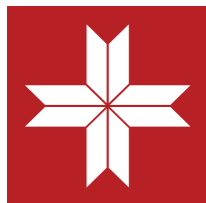
Tektonické geopolitické změny přelomu 80. a 90. let spojené se zdánlivým triumfem liberální demokracie, kterou v letech studené války symbolizovaly zejména země západní Evropy a USA, přivedly mnohé pozorovatele k myšlence, že velké ideologické zápasy jsou již minulostí. Relativně hladký přechod zemí střední a východní Evropy k tržnímu hospodářství a jejich postupná integrace do euroatlantických struktur se poměrně brzo stala v podstatě technokratickou záležitostí. Hodnoty, které organizace jako EU a NATO sdílejí, se v 90. letech ve střední Evropě v podstatě ocitly bez ideologické alternativy.

Posunutí hranice pomyslného Západu na východ nicméně vytvořilo nová dilemata. Relativní lehkost, s jakou byly myšlenky postupné integrace do euroatlantických struktur přijaty v post-komunistické střední Evropě, se vytratila z několika důvodů. Prvním je zajisté mnohem spleťtější vývoj státnosti a národního povědomí tamějších národů jakožto i složité vyrovnávání se s minulostí, která byla úzce svázána s dědictvím sovětské epochy. Myšlenka bližší integrace s EU již nenalezla celospolečenský konsenzus a stala se otázkou

často velmi ostrých ideologických a politických debat. Druhou zásadní překážkou se stala sílící opozice Ruska vůči pronikání západních struktur do prostoru, který historicky považuje za svoji sféru vlivu. Postupem času vyvinula Moskva integrační alternativy, jež mají za cíl prostor bývalého Sovětského svazu sjednotit v rovině ekonomické, politické, a také bezpečnostní. Rusko navíc začalo velmi obratně pracovat s historickými a kulturními narativy s cílem zasadit svoje projekty do širšího ideologického rámce a efektivněji tak použít nástroje soft power.

Mezi tyto narativy patří koncepty jako euroasianismus a tzv. ruský svět. Ačkoli první jmenovaný hraje naprosto zásadní roli v soudobé ruské geopolitice, pro účely tohoto textu je významný především ruský svět, který je s otázkou zapadnorusismu mnohem úžeji spojen. Idea ruského světa byla zformulována v reakci na rozpad Sovětského svazu v 90. letech. Ruský svět pro účely tohoto textu definujeme jako myšlenku obohacující integraci prostoru bývalého SSSR pod primátem Moskvy na základě dlouhodobých etnických, jazykových, kulturních a náboženských vazeb. Ruský svět má tak jasné implikace pro geopolitické uvažování a postupem času si našel cestu i do praktického výkonu zahraniční politiky.

→ Bělorusové a Ukrajinci jsou i přes svoji svěbytnou etnogenezi tradičně značnou částí ruských myslitelů považováni za součást širšího ruského národa.

Symbol a záhlaví užívaný serverem zapadrus.su

Idea ruského světa je poněkud mnohoznačná v tom, komu je přesně určena. Základním kamenem tohoto myšlenkového proudu je skutečnost, že po rozpadu SSSR zůstaly na území nově suverénních států rozestry rozsáhlé ruské etnické menšiny. Právě tyto menšiny by se podle konceptu ruského světa měly stát základním kamenem budoucí politické, ekonomické a bezpečnostní integrace. Teorie současně cílí i na ruský hovořící populaci, což je mnohem širší množina osob. Speciální roli pak v myšlenkovém univerzu ruského světa hrají Bělorusové a Ukrajinci, kteří jsou i přes svoji svébytnou etnogenezi tradičně značnou částí ruských myslitelů považováni za součást širšího ruského národa. Tento pohled je důležitým přirozeným pojítkem ruského světa a zapadnorusismu. Dvě vzájemně se doplňující koncepce jsou pak často využívány v ideologických debatách a propagandistických bitvách spojených se směřováním současného Běloruska.

Zapadnorusismus a jeho kořeny

V diskuzi o roli zapadnorusismu v současné politice a jeho vazby na širší koncepty ruského světa je nejprve nutné zdůraznit, že se jedná o svébytnou intelektuální tradici. Myšlenka se poprvé objevila v 19. století v západních částech ruské říše, tedy na území, které se po dělení Polska v 18. století dostalo do područí petrohradského dvora. Předtím se tato část dnešního Běloruska po staletí nacházela pod správou Polsko-litevské unie, nadnárodního celku, který kromě západních kulturních a politických vlivů absorboval do značné míry dědictví státního útvaru Kyjevské Rusi spolu s jeho pravoslavným slovanským obyvatelstvem. Z něho postupem času vykristalizoval moderní ukrajinský a běloruský národ. V Polsko-litevské unii označovaly národnostní kategorie spíše stavovskou a konfesionální příslušnost než etnickou a národnostní identitu v moderním slova smyslu. To vytvářelo poměrně složitý, nicméně ve svojí podstatě tolerantní systém vztahů mezi místními náboženskými, třídními a národnostními kategoriemi.

Zapadnorusismus tak v podstatě představoval první pokus o vymezení slovanského pravo-

slavného obyvatelstva (často konvertovaného z řeckokatolismu), jež namísto polštiny používalo svébytný jazyk, z něhož se později vyvinula běloruština. Zapadnorusismus se zformoval kolem skupiny angažovaných etnografů a intelektuálů zkoumajících místní venkovské obyvatelstvo. Druhou důležitou skupinou prosazující tuto myšlenku byli představitelé ruské pravoslavné církve. Svůj argument o existenci „západoruského národa“ opírali především o lingvistickou blízkost místních dialektů s ruštinou, sdílenou pravoslavnou vírou a faktické rozmlžené používání pojmů „Rus“ a „ruský“ na teritoriu východní Evropy, což vhodně podporovalo jejich argument. Často se uchylovali též k obecnějším a méně exaktním argumentům o sdílené duši a společném osudu ruského a zapadnoruského národa. Zapadnorusismus současně přilákal pozornost místních carských místodržících, kteří v něm spatřovali vhodný nástroj na integraci výše zmíněné populace a posílení pozic ruského impéria v této oblasti. Tato potřeba ještě zesílila po polských protiruských povstáních.

Při bližším zkoumání tak zapadnorusismus sdílí mnoho shodných znaků s myšlenkou tzv. malorusismu. Malorusismus vycházející z označení Malorusko je ideový a geografický koncept, který se vztahuje primárně k území moderní Ukrajiny. Postuluje, že Ukrajinci a jejich kultura jsou ve své podstatě „pouze“ svébytným projevem širší kultury ruské. Zapadnorusismus nicméně pronikl do veřejného povědomí mnohem méně a na rozdíl od malorusismu byl ještě přezíravější k místní kultuře a jazyku. Ačkoliv zastánci maloruských myšlenek byli loajálními stoupenci ruského impéria, uznávali přítomnost místního jazyka a lidové kultury, v jejíž existenci nicméně neviděli překážku k sebeidentifikaci se širším ruským národem. Tento přístup byl do velké míry též produktem existence reálného nacionálního ukrajinského hnutí, s nímž museli zastánci maloruské koncepce vést diskusi. Oproti tomu zapadnorusismus vnímali jeho příznivci v podstatě pouze jako geografické a etnické vymezení části ruského národa a jeho vznik předchází vstupu svébytného běloruského nacionálního hnutí do politické arény.

Zapadnorusismus a ruský svět

Na pozadí krize, rozpadu ruského impéria a bouří první světové války se počátkem 20. století zformoval také běloruský nacionalismus. S podporou císařského Německa nakrátko vznikl státní útvar s názvem Běloruská lidová republika. Měla však krátké trvání, jelikož její teritorium bylo brzy obsazeno bolševickými silami. Bělorusko posléze sehrálo významnou roli při vzniku SSSR, neboť bylo jedním ze signatářů podpisu dohod zakládajících tento státní útvar. V následujících desetiletích pak zapadnorusismus i běloruský nacionalismus v podstatě zmizely z veřejného povědomí ve prospěch budování sovětského komunismu s jeho ideálem sovětského člověka. Současně však do určité míry sovětské centrum myšlenku zapadnorusismu naplňovalo v tom smyslu, že se z Běloruska stala jedna z nejvíce sovětizovaných republik, a lze říct, že běloruská identita byla nejslabší národní identitou ze všech republik SSSR.

Rozpad SSSR tuto situaci poněkud změnil, nicméně Minsk a Moskva si udržely velmi blízký vztah a záhy se vydaly na dráhu budování společných struktur, což nakonec vyústilo v budování tzv. Svažového státu. Alexandr Lukašenko v prvních letech po svém nástupu k moci vystupoval velmi rusofilně, opakovaně hovořil o blízkosti ruského a běloruského národa a zasazoval se o prohlubování spolupráce mezi oběma zeměmi. Tento stav se začal postupem času měnit v souvislosti s tím, jak se měnila dynamika rusko-běloruských vztahů po roce 2000. Pozvolně vyprchávací entuziasmus pro budování společných státních struktur znamenal i zvyšování důrazu na samostatnou běloruskou identitu. Právě v tomto období můžeme vidět Ruskem podporovaný opětovný vzestup zapadnorusismu v roli ideové alternativy budoucího směřování Běloruska.

Zapadnorusismus jako ideologie začal pronikat do veřejného diskurzu v zemi zejména koncem první dekády 21. století, přičemž se záhy zformoval symbiotický vztah mezi ním a myšlenkou ruského světa. Jak vyplývá z výše uvedeného, ačkoli oba koncepty představují samostatné intelektuální tradice, sdílejí společná východiska, mezi které patří důraz na kulturní blízkost východoslovanských národů, pravoslavnou víru a potřebu úzké

spolupráce v integračních projektech pod kuratelou Moskvy. Obě myšlenky razí podobní aktéři, jimiž jsou občanské spolky a asociace, a také struktury pravoslavné církve. Zapadnorusismus poskytuje v běloruském kontextu ideologům ruského světa výhodu v tom, že se jedná o specifický narativ umožňující obecné postuláty ruského světa adaptovat na specifické běloruské podmínky.

Pokračující soubor idejí

Myšlenka zapadnorusismu se postupně rozšiřovala, což vedlo k zformování několika velkých informačních portálů, již se zaměřují na široké vrstvy běloruského obyvatelstva. Vzniklo také mnoho regionálních iniciativ operujících v menším rozsahu a na sociálních sítích. Patrně nejznámějším projektem tohoto typu je server zapadrus.su, který velmi intenzivně využívá pojmy, jako je západní Rus či Malorusko, a aktivně se hlásí k myšlenkám ruského světa a velkoruským ambicím. Mezi leitmotivy tohoto portálu a jemu spřízněných patří i důrazné odmítání běloruského nacionálního hnutí. To je vykreslováno ve velmi negativním světle jako cizorodý prvek narušující východoslovanskou pospolitost a běloruské národní ideje jsou dávány do spojitosti s německým expanzionismem ve 20. století, který v 21. století nahrazují západní integrační projekty. Diskurz stoupenců zapadnorusismu pracuje rovněž s dalšími prvky běloruských dějin, mezi něž patří vymezování se vůči minulosti i současné politice Polska, údajnému vlivu katolické církve a latinské kultury. Tyto narativy jsou kopírovány taktéž různými občanskými spolky a iniciativami při veřejných akcích. Velká část pozorovatelů má zato, že aktéři prosazující ideu zapadnorusismu mají velmi blízko k entitám, které jsou úzce svázány s myšlenkami ruského světa.

Skutečný dopad zapadnorusismu jakožto i ruského světa na běloruskou populaci je těžké určit. Jeho poměrně výrazná stopa v běloruském informačním prostoru je nicméně důkazem toho, že v zemích Východního partnerství probíhá soubor idejí, který se ve větší či menší míře odrazí na jejich budoucím směřování a politické stabilitě. ●

Jak se kalí historie

v Rusku

Kauzy kolem odstranění sochy maršála Koněva v Praze 6 a vybudování pomníku „vlasovců“ v Řeporyjích ukázaly, jak obrovské téma pro dnešní Rusko představuje výklad událostí druhé světové války a obecně celých sovětských dějin. Lokální záležitosti z českého pohledu jsou náhle tématem ruské politiky na nejvyšší úrovni. Jaké procesy a debaty při pohledu na vlastní minulost v dnešním Rusku probíhají? A jak se žije těm, kdo se snaží o co nejotevřenější pohled do historie?

část obětí tzv. Katyňského masakru. Přes šest tisíc polských zajatců (z celkového počtu téměř 22 tisíc obětí), kteří byli drženi v táboře Ostaškov, totiž bylo v dubnu 1940 popraveno právě v místní věznici NKVD, na jejímž místě dnes stojí budova tverské lékařské univerzity. Tehdy se město jmenovalo Kalinin a zastřelení byli pohřbeni do masových hrobů u 30 kilometrů vzdálené obce Mědnoje. Svě doporučení o demontáži polské cedule městská prokuratura odůvodnila tím, že nikde nenašla povolení k instalaci památníku z roku 1991.

→ V Katyni umírali i Češi.

Český rozměr Katyně

Tato tragédie má i nepříliš známý český rozměr. Jak již v 90. letech upozornil historik Mečislav Borák, mezi popravenými v rámci Katyňského masakru bylo i 350 jmenovitě určených obětí, které měly přímou souvislost s územím dnešní České republiky. Mrtví pocházeli většinou z Těšínska, jež bylo po Mnichovu v říjnu 1938 z podstatné části přičleněno k Polsku. Šlo tedy převážně o Poláky, kteří se na území dnešní České republiky narodili nebo tu v době vypuknutí války bydleli a pracovali a dodnes u nás žijí mnozí jejich příbuzní. Jako vojáci polské armády narukovali koncem léta 1939 na frontu proti hitlerovskému vpádu nebo jako příslušníci policie, četnictva a jiných státních složek se evakovali před frontou na východ Polska, kde byli spolu s vojáky koncem září 1939 zajati Rudou armádou, jež nečekaně vpadla Polákům do zad. Polští zajatci pak byli na příkaz nejvyšších

Ruská válka o paměť a památníky pokračuje. Ještě ani neopadly největší emoce spojené s odstraněním Koněvovy sochy v Praze a pozornost se počátkem května těsně před výročí konce druhé světové války přenesla k citlivým momentům rusko-polských vztahů. V ruském městě Tver totiž místní administrativa nechala na doporučení městské prokuratury odstranit dvě pamětní cedule připomínající popravené sovětské občany a také

sovětských vůdců hromadně povraždění. Mezi mrtvými bylo i několik Čechů.

Podle databází sdružení Memorial mezi 6311 oběťmi poprav v Kalininu, jejichž pamětní deska byla nyní odstraněna, bylo nejméně 126 osob narozených na území českého Těšínska – v Orlové, Karviné a dalších městech. Jejich osudy, jakož i údaje o všech ostatních zavražděných, známe díky obsáhlé trojdílné knize Zabiti v Kalininu, pohřbeni v Mědném, kterou v loňském roce vydalo sdružení Memorial v Moskvě. Na vydání této

unikátní publikace sdružení vybralo v přepočtu více než půl milionu korun od drobných dárců v rámci ruské crowdfundingové kampaně.

→ Socha maršála Koněva a památník vlasovcům jako téma ruské politiky na nejvyšší úrovni.

Jak je tedy na tomto případu vidět, Rusko nehovoří

k historickým tématům pouze jedním hlasem, který se snaží zpochybnit sovětské zločiny a za každou cenu zdůrazňovat reálné i domnělé úspěchy. Stále je zde aktivní i alternativní pohled společnosti hledající co nejobektivnější pohled na historická témata. Názory nezávislých historiků do značné míry tlumočí právě sdružení Memorial, neformální síť několika desítek organizací fungujících po celém Rusku, která se už od dob perestrojky (Memorial vznikl v roce 1987) snaží o mapování sovětských represí a vyrovnávání se s temnými stránkami vlastní historie. Je ovšem pravda, že se kvůli tomu dostává do stále těžších střetů se státním aparátem. Válka o paměť totiž zuří především v Rusku samotném a k nám se dostanou většinou jen její ozvuky zabalené do černobílého vidění.

Atentát na paměť

Ke kauze odstraněných tabulek vydal Memorial následující prohlášení pod názvem „Atentát na paměť“:

„Dnes, 7. května 2020, byly z fasády bývalé budovy NKVD v Kalininské oblasti (nyní zde sídlí Tverská státní lékařská univerzita) odstraněny dvě pamětní desky instalované v roce 1991 na památku obětí stalinského teroru. Nápis na odstraněných deskách zněl: ‚Na památku umučených. Ve třicátých a padesátých letech zde bylo ředitelství NKVD-MGB v Kalininské oblasti a jeho vnitřní vězení‘ a ‚Na památku Poláků z tábora Ostaškov zabitých NKVD v Kalininu jako varování světu‘.

Demontáž těchto desek není jen vandálismus. Jedná se o zločin proti historii, zneuctění památky našich spoluobčanů a polských válečných zajatců zabitých ve

sklepech této budovy, další pokus o popření známých a opakovaně zdokumentovaných zločinů stalinského režimu.

Je dvojnásob nechutné, že se tak stalo provokativně v předvečer 75. výročí vítězství. Tverské úřady se nezastavily před tím, aby zneuctily náš svátek. Pokud vláda Ruské federace nepodnikne okamžité a rozhodné kroky, budou na stránkách novin po celém světě články o výročí vítězství publikovány vedle informací o likvidaci paměti jednoho z nejzávažnějších zločinů druhé světové války v Rusku.“

Pravdou je, že událost neunikla pozornosti zahraničních médií, i u nás se o ní hojně informovalo. A pravdou také je, že velké podpory se krok k odstranění cedulí v Tveru nedočkal ani z dalších oficiálních míst. Protestoval proti němu bývalý ruský ombudsman a senátor za Tverskou oblast Vladimir Lukin, negativně se vyjádřili i členové Rady prezidenta pro lidská práva. Ti ve svém prohlášení z 8. května žádají o prověření zákonnosti takového rozhodnutí:

„Rada je těmito informacemi hluboce znepokojena, protože tento návrh neobsahuje přesvědčivé argumenty týkající se nutnosti demontovat pamětní desky, zejména v předvečer 75. výročí vítězství ve Velké vlastenecké válce. Rozhodnutí orgánů města Kalinin z roku 1991 o instalaci desek zůstává v platnosti, státní zastupitelství nepřijalo žádná opatření k jeho zrušení. V tomto ohledu Rada žádá, aby byla věnována pozornost současné situaci a aby bylo nařízeno ověření zákonnosti a odůvodněnosti rozhodnutí státního zastupitelství v centrální části města Tver.“

O cynismu tverské administrativy hovoří také zastupci ruské akademické obce. Protestní prohlášení odsuzující demontáž pamětních desek a varující před návratem k praktikám totalitního režimu podepsalo během několika dnů na tři sta profesorů a členů ruské Akademie věd.

Jak je vidět, rozhodnutí o demontáži pamětních cedulí v Tveru bylo příliš i na ruské poměry a rozhodně jej nelze zjednodušeně vykládat jako přímou ruskou pomstu za odstranění sochy Koněva a zhoršující se polsko-ruské vztahy, jak psala mnohá zahraniční média včetně českých. Jak říká předseda správní rady Memorialu Jan Račinskij, město se prostě unáhnilo a nejspíš nejednalo na přímý rozkaz z Kremlu, i když ani jeho vina není nulová:

„Rozhodnutí je určitě místní, tverské, ovšem umožnila ho atmosféra rozsěvaná z Moskvy. Všechna ta současná protipolská hysterie, všechna ta šílená historická politika s odmítá-

ním obecně známých faktů vzbuzuje u lidí jak v Moskvě, tak i v regionech jakousi přemrštěnou úslužnost. Myslím, že činovníci v Tveru se prostě jen rozhodli předejnat lokomotivu.“

Zahraniční agent

O tom, kde přesně se tato lokomotiva zrovna nachází, je často možné jen spekulovat. Nicméně směr, který udává, je poměrně jasný: Odkazovat se na velké úspěchy v minulosti, sakralizovat vítězství ve druhé světové válce, a pokud tomuto výkladu historická fakta neodpovídají, tak je zamlčet či upozadit. Zbavit se nezávislého pohledu na sovětskou historii a vyvinutí sovětský stát z odpovědnosti za miliony obětí. Aby se dalo (především před vlastními občany, ale stále častěji i směrem do zahraničí) odkazovat na Sovětský svaz jako na veskrze kladnou a pozitivní kapitolu v ruských dějinách, jejíž je nynější Rusko úspěšným dědicem.

Marginalizace nezávislých historiků a iniciativ, které předkládají argumenty neodpovídající základnímu narativu, neprobíhá centrálně řízeným tlakem, ale jednotlivé úřady a regiony ve snaze vycítit trend přistupují k vlastním opatřením (a někdy, jako v Tveru, přestřelí). Sdružení Memorial, které za svou činnost a dlouhodobou pomoc českým badatelům dostalo v loňském roce cenu Gratias Agit od českého ministerstva zahraničních věcí, pociťuje v posledních letech zvyšující se tlak z mnoha směrů, i když je jeho intenzita proměnlivá.

V roce 2016 byl Memorial ruským ministerstvem spravedlnosti zanesen na seznam tzv. zahraničních agentů. Na přelomu loňského a letošního roku čelila organizace sérii dvaceti soudních řízení za to, že na svých sociálních sítích neměla uveden fakt o zařazení na seznam zahraničních agentů (žaloby k soudu mimochodem podala FSB v Ingušsku, nejspíš jako pomstu za tamní činnost lidskoprávních aktivistů z Memorialu). Celkem Memorial musí zaplatit téměř dva miliony korun pokut. Tuto částku se ovšem podařilo vybrat v rámci crowdfundingové kampaně a v důsledku tak získat mnoho dalších podporovatelů.

Bývalá ministryně školství Ruské federace Olga Vasiljeva v listopadu prohlásila, že školní soutěž Memorialu „Člověk v historii – 20. století“, která je součástí prestižní mezinárodní sítě Eustory, ministerstvo nadále nepodporuje a neschvaluje to, co Memorial dělá. V loňském roce byly tisíce žáků a učitelů z celého Ruska, kteří se soutěže již přes 15 let účastní, zastrášováni ze strany úřadů a tajných služeb. Letos kvůli koronaviru proběhla celá soutěž online, zúčastnilo se jí bez ohledu na loňskou vlnu zastrášování rekordních 1300 žáků a žádné nové zastrášování se nekonalo.

Kauza v Tveru bohužel není ojedinělá. Stále častěji se objevují extrémní vyjádření oficiálních ruských představitelů, jako nedávný výrok poslance dumy v Jekatěrinburgu Alexandra Kolesnikova, podle něhož se na místě masových poprav ze 30. a 40. let na tzv. 11. kilometru u Jekatěrinburgu (kde se dnes staví nový biatlonový areál) vůbec nepopravovalo a jedná se pouze o antisovětskou agitaci. I proti tomu Memorial dlouhodobě protestuje a předsedkyně Memorialu v Jekatěrinburgu Anna Pastuchova čelí dehonestáčním kampaním v prokremelských televizních kanálech.

Na pohřebišti Sandarmoch leží popravené oběti z dob Velkého teroru (1937–1938) včetně několika Čechů a jeho objevitel Jurij Dmitrijev (bývalý předseda Memorialu v Karélii) sedí ve vězení s vykonstruovaným obviněním ze zneužívání adoptivní dcery. Vloni se už podruhé proběhla expedice, která se navzdory všem důkazům a archivním materiálům snažila prokázat, že na místě nejsou pohřbeny nevinné oběti masových poprav za Velkého teroru, ale rudoarmějci zastřelení Finy během sovětsko-finské zimní války. Tyto expedice pořádá Ruská vojensko-historická společnost – militaristické sdružení, jehož čestným předsedou je bývalý ruský ministr kultury Vladimir Medinskij, dnes Putinův poradce. Ten „proslul“ mimo jiné tím, že navzdory historicky vyvráceným mýtům o 28 Panfilovcích (kteří během druhé světové války měli jen s použitím granátů zastavit německý útok na Moskvu) prohlásil, že věřit legendě je důležitější než věřit archivním materiálům.

Tatáž společnost vloni vybudovala v Katyni vedle památníku povražděným polským důstojníkům nový památník údajným sovětským občanům popraveným na tomtéž místě. A na webu nového muzea, v němž o Katyňské masakru jako takovém není ani zmínka, je zdůrazněna historie Polska jako součásti Ruského impéria, hladovějící rudoarmějci v polském zajetí v letech 1920–1922 a také vynikající poválečná spolupráce mezi SSSR a Polskou lidovou republikou.

V tomto světle není kauza odstranění pamětních cedulí v Tveru velkým překvapením. Je ale dobré vědět, že se i v dnešním Rusku proti takovému rozhodnutí pořad může zvednout velká vlna odporu. ●

Komentář Bělorusko v kontextu sporů o integraci s Ruskem

Michal Lebduška

Rusko již delší dobu tlačí Bělorusko k užší integraci, které se režim Alexandra Lukašenka brání. Po zkušenosti s ruskou agresí vůči Ukrajině se Lukašenko pokouší vyvažovat ruský vliv skrze navazování kontaktů se Západem, ale i Čínou. Úzké provázání s Ruskem je ale zásadní pro běloruskou ekonomiku, na jejíž stabilitě a setrvačnosti ještě ze sovětského období stojí legitimita režimu. Nynější zintenzivnění kontaktů tak může jen těžko změnit represivní charakter běloruského režimu a jeho dlouhodobou zahraničněpolitickou orientaci.

Stálým prvkem mezinárodních vztahů ve východní Evropě je již delší dobu značné napětí mezi Běloruskem a Ruskem. Obě země jsou blízkými spojenci, jsou v mnoha směrech úzce integrované a od roku 2000 formálně tvoří vzájemný svazový stát. Zároveň je ale patrné, že minimálně od ruské agrese na Ukrajině v roce 2014 se Alexandr Lukašenko snaží udržovat v některých otázkách od Vladimira Putina jistý odstup. Této strategii odpovídá i Lukašenkovo pasování se do role mírotvůrce, který zprostředkovává dialog mezi oběma stranami, díky němuž došlo k podepsání dvou dohod o příměří na Ukrajině v Minsku. Příměří Lukašenko svůj postoj vyjádřil například v březnu 2014, kdy v rozhovoru pro média prohlásil, že Krym je sice de facto součástí Ruska, ale zároveň slovně podpořil teritoriální integritu Ukrajiny.

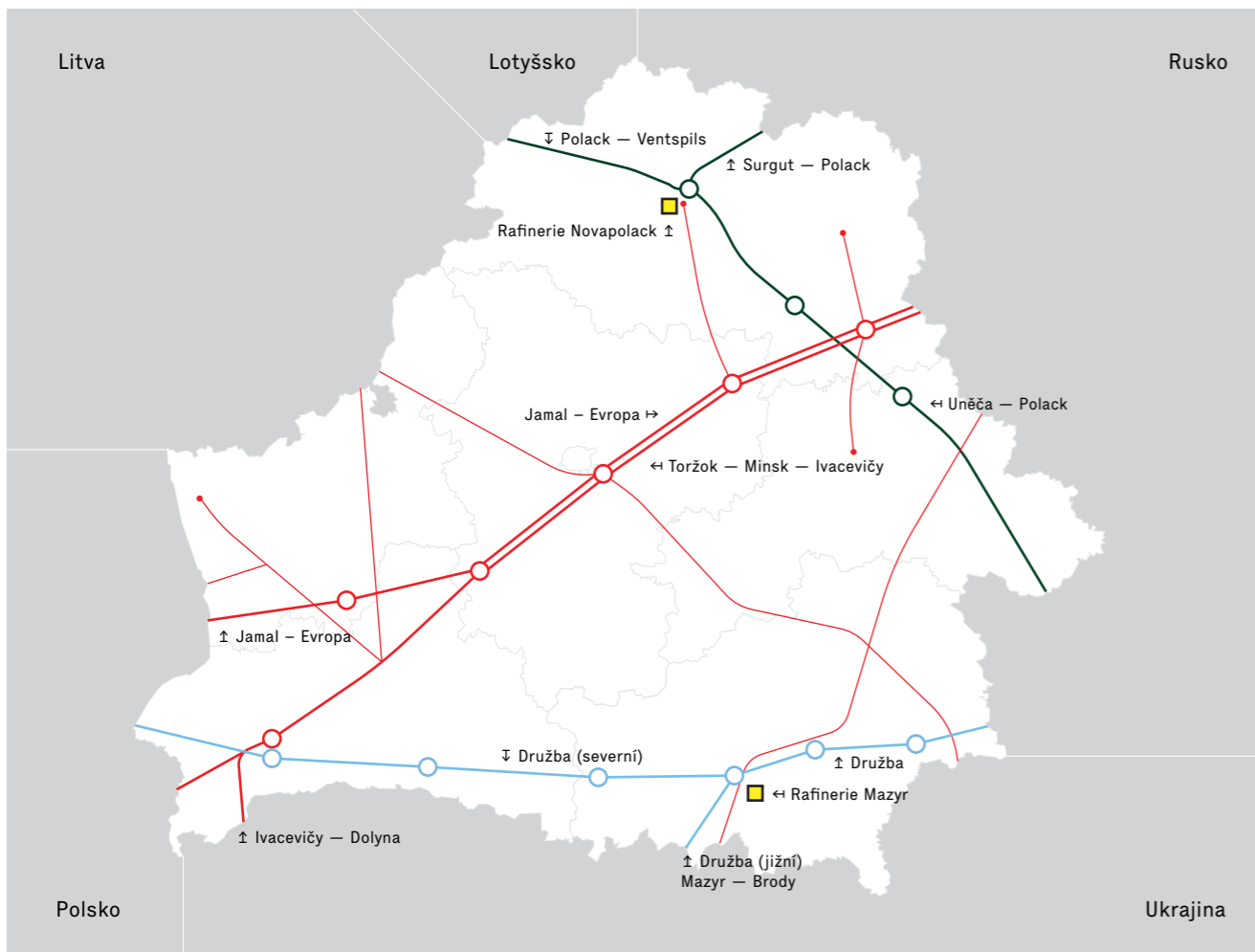
V delší perspektivě se napětí mezi oběma východoevropskými spojenci projevovalo především v oblasti energetiky vyplývající ze závislosti běloruské ekonomiky na levných dodávkách ropy a zemního plynu z Ruska. Podle některých odhadů se levný dovoz ropy a plynu z Ruska, další zpracování a export podílely v některých letech na více než 10 % běloruského HDP. Není tedy divu, že Rusko tuto slabinu běloruské ekonomiky dlouhodobě využívá k tlaku na svého západního souseda. Naposledy se tento tlak projevilo zastavením dodávek ropy do Běloruska, ke kterému došlo letos v lednu. Bělorusko tak muselo hledat náhradní zdroje a začalo dovážet nejdříve norskou a poté dokonce i americkou ropy z litevského přístavu Klaipėda.

Dlouhodobě také Bělorusko silně trpí zavedením „daňového manévru“, v důsledku kterého Rusko od roku 2014 postupně nahrazuje exportní clo na ropu, jež Bělorusko neplatí, daní z těžby. Jen za rok 2019 běloruská vláda odhadovala, že ztráty způsobené daňovým manévrem dosahovaly hodnoty 330 mil. USD.

Energetika ale není jedinou oblastí, ve které panuje spor mezi oběma státy. Zdaleka nejdůležitějším tématem bělorusko-ruských vztahů posledních let je otázka vzájemné integrace. Ta sice měla podle dohod podepsaných ještě na konci 90. let minulého století už dávno postupně probíhat, ale Alexandr Lukašenko se jí v mnoha oblastech dlouhodobě vyhýbal. Bělorusko s Ruskem tak má sice některé společné instituce v rámci svazového státu, otevřené hranice či uvolněný trh, ale nikdy například nedošlo k zavedení společné měny.

Stupňující se tlak Ruska

Zvýšený tlak Ruska na Bělorusko je možné pozorovat zhruba od léta 2018, kdy Vladimir Putin podepsal nominaci kontroverzního velvyslance v Bělorusku Michaila Babiče. Tento úředník, který se těší velké důvěře ruského prezidenta, nebyl v Minsku vnímán jako běžný diplomat, ale přímý realizátor politiky Kremlu, což sám Babič potvrdil svou agresivní rétorikou vůči běloruskému režimu a demonstrativními návštěvami strategických státních firem a samostatnými kontakty se členy běloruské

→ Lukašenko lavíruje mezi Ruskem a EU, což se mu jednou nemusí vyplatit.

nomenklatury včetně nyní již bývalého ministra vnitra Ihara Šuněviče. Po nátlaku Běloruska nakonec Rusko takticky ustoupilo a na konci dubna loňského roku velvyslance vyměnilo, nicméně pro Babiče byla vytvořena funkce speciálního představitele prezidenta Ruské federace pro rozvoj obchodně-ekonomických vztahů s Běloruskem.

Zvýšení intenzity kontaktů na nejvyšší úrovni bylo patrné na konci roku 2018, kdy se odehrála série jednání věnovaných především podmínkám dodávek ropy do Běloruska a další integraci obou zemí. Nicméně to nevedlo k žádnému jednoznačnému výsledku. Další kolo se pak uskutečnilo na konci roku 2019, kdy už se tlak Ruska viditelně navýšil. U příležitosti 20. výročí vzniku svazového státu mělo v prosinci loňského roku dojít k podepsání programu o výrazném prohloubení integrace. Klíčový summit v Soči nicméně skončil fiaskem a ani po dlouhých vyjednáváních k žádnému podpisu nedošlo. Komentátoři přitom mluvili doslova o „pohlce-ní“ Běloruska Ruskem a ruský tlak po delší době zmobilizoval i běloruskou opozici, která v Minsku zorganizovala sérii demonstrací za zachování státní suverenity, a tato situace se odrazila i ve veřejném mínění. Ačkoliv podpora úzké bělorusko-ruské spolupráce mezi Bělorusy přetrvává,

došlo k nezanedbatelnému propadu podpory svazu s Ruskem. Není divu, že i sám Lukašenko přistoupil na rétoriku obránce běloruské suverenity a v lednu letošního roku tak například prohlásil, že nehodlá být posledním prezidentem své země.

Zjevně v důsledku tohoto neúspěchu Rusko zastavilo na začátku ledna dodávky ropy do Běloruska. Naposledy si pak Rusko vysloužilo Lukašenkovu kritiku v souvislosti s pandemií koronaviru. Běloruský prezident kritizoval Rusko za to, že v rámci svazového státu nekonzultovalo přijatá opatření a uzavřelo společnou hranici, což může souviset s obavami z ekonomických následků krize. V důsledku zastavení dodávek ropy totiž běloruské HDP pokleslo už na začátku letošního roku a Lukašenko potřebuje pokud možno co nejkolidnější situaci před prezidentskými volbami plánovanými na letošní srpen.

Hledání nových partnerů

Vzhledem ke své provázanosti s Ruskem a charakteru režimu je jasné, že možnosti spolupráce s EU jsou velmi omezené. Není tak žádným překvapením, že Bělorusko bylo od samého počátku nejméně

aktivním státem v rámci iniciativy Východního partnerství a na rozdíl od Ukrajiny, Gruzie, Moldavska a Arménie neprojevovalo zájem o podepsání asociční dohody s EU a vytvoření vzájemné zóny volného obchodu. Tento trend ještě prohloubil fakt, že se vznik Východního partnerství časově sešel s běloruskými prezidentskými volbami v roce 2010, kdy došlo k silné vlně represí vůči běloruské opozici a zásadnímu ochlazení vztahů se Západem. Hned v roce 2011 se tak například běloruská delegace kvůli sporům s Polskem jako jediná neúčastnila summitu Východního partnerství ve Varšavě a i dalších summitů se za Bělorusko na rozdíl od ostatních partnerských zemí neúčastnili nejvyšší představitelé země.

V rámci možností drobné otevírání směrem na Západ je patrné až teprve po ruské agresi na Ukrajině v roce 2014. Konkrétním projevem tohoto manévrování bylo například zrušení vízové povinnosti pro občany EU cestující do Běloruska přes letiště v Minsku, ke kterému došlo na začátku roku 2017. Na počátku letošního roku pak byla podepsána dohoda mezi EU a Běloruskem, na jejímž základě mohou běloruští občané snáze získat schengenské vízum. Ke zcela bezprecedentním kontaktům pak došlo v souvislosti se zastavením dodávek ruské ropy do Běloruska na počátku letošního roku. V rámci své cesty na Ukrajinu navštívil Minsk americký ministr zahraničí Mike Pompeo. Návštěva na takto vysoké úrovni se přitom neuskutečnila více než 20 let.

Toto nespělé otevírání se směrem k EU a USA ale absolutně nic nemění na celkovém charakteru běloruského režimu a jeho orientaci na Rusko. O tom svědčí například loňské parlamentní volby, ve kterých neuspěl ani jeden opoziční kandidát a na rozdíl od předchozího volebního období tak opozice není vůbec zastoupena v běloruském parlamentu. Za zmínku stojí také problematický projekt stavby první běloruské jaderné elektrárny Astravěč financované z 90 % z ruských půjček a stavěné ruským Rosatomem, jejíž první reaktor by měl být spuštěn v letošním roce. Elektrárna budí kontroverze především v Litvě, neboť se nachází přímo u hranic a pouhých necelých 50 km od litevského hlavního města Vilnius.

Navazování užších vztahů se Západem tak Bělorusku slouží spíše jako situační únik od ruského tlaku. O tom ostatně svědčí fakt, že Západ není jediným partnerem, se kterým se Bělorusko v posledních letech sbližuje. Již několik let se Čína snaží navýšit svůj vliv v Bělorusku, který se projevuje řadou společných projektů v čele s výstavbou obřího průmyslového parku nedaleko Minsku a zapojením do čínské iniciativy „Páso a stezky“. Kromě toho se Bělorusko pokouší využívat čínské půjčky, jejichž cílem je snížení ekonomické závislosti na Rusku. Ta má nicméně strukturální charakter a bez

zásadní transformace běloruské ekonomiky, na jejíž současné podobě je ale z velké části založena legitimita režimu, ji lze jen těžko překonat.

Nebezpečí legitimizace Lukašenkova režimu

Ať už tedy vztahy Běloruska a Ruska budou poznamenány jakoukoliv krizí a Bělorusko se bude dále otevírat směrem k Západu, tak nelze při formulování zahraniční politiky České republiky zapomenout na to, že Bělorusko je ekonomicky závislé na Rusku a obě země zůstanou dlouhodobě velmi úzce provázané. Stejně tak platí, že Bělorusko zůstává jednou z nejnedemokratičtějších zemí světa, ve které je systematicky perzekuována politická opozice i celá řada běžných občanů. Kontakty se Západem a jinými partnery včetně Číny proto mají čistě instrumentální charakter a slouží k tomu, aby měl Alexandr Lukašenko silnější vyjednávací pozici vůči Rusku. Zásadní změna dlouhodobé zahraničně-politické orientace Běloruska je proto jen velmi těžce představitelná.

Z tohoto důvodu nelze při navazování jakýchkoliv kontaktů s Běloruskem ignorovat lidskoprávní agendu a využívat situace, jako je současný rusko-běloruský ropný konflikt, kdy se Bělorusko potřebovalo nutně obrátit na Západ, k uvolnění politických represí. Pro českou zahraniční politiku se v tomto směru otevírají možnosti navazovat na dlouholeté zkušenosti s orientací na lidskoprávní agendu, díky které byla ve světě rozpoznatelná. Ve vztahu k Bělorusku se orientace na tato témata a transformační spolupráci nabízí tím spíše, že prakticky neexistují vzájemné kontakty na bilaterální úrovni a Česko nemá v Bělorusku, na rozdíl od například sousedního Polska, jiné zájmy, na které by muselo brát zřetel. Vzhledem k polským a litevským zkušenostem s touto agendou vůči Bělorusku nabízí lidskoprávní platforma možnosti širší spolupráce v regionu.

Právě kvůli nedemokratickému charakteru Lukašenkova režimu platí, že by evropská i česká politika vůči Bělorusku měla být opatrná a poučit se z chyb v minulosti. Před rokem 2010 se EU také snažila navázat užší spolupráci s Běloruskem výměnou za ústupky režimu vůči opozici. Ty ale byly spíše kosmetické a veškeré pokusy zkrachovaly po brutálním potlačení opozičních protestů po prezidentských volbách v roce 2010. Problém spočívá v tom, že když bude Západ včetně ČR pomáhat Alexandru Lukašenkovi v jeho taktickém manévrování a posilování pozice vůči Rusku, tak zároveň může posílit legitimitu režimu. Svým způsobem paradoxně by tak vstřícné kroky Západu mohly vést ke zhoršení situace Bělorusů pronásledovaných režimem. ●

→ Vstoupí Bělorusko do Ruské federace?

Podněstří a Náhorní Karabach: nejistá budoucnost postsovětských neuznaných států

Neuznané státy na území bývalého Sovětského svazu zajímají veřejnost jen v době krizí. Pokud se v nich zrovna neválčí, zabývají se jimi pouze akademici, případně jsou využívány jako nástroj geopolitiky. Míra jejich uznání se v čase přelévá a jejich životaschopnost se postupně mění. Nyní takových entit existuje šest – od západu k východu jsou to Podněstří, „Doněcká lidová republika“, „Luhanská lidová republika“, Abcházie, Jižní Osetie a Náhorní Karabach.

Jan Lozinský

— Toto taxativní vymezení na šest entit není zcela přesné, protože existují i další, jejichž rysy ale nenaplnují definice de facto států. Například Čečensko funguje v rámci Ruska jako svého druhu stát ve státě, zatímco Krym byl Ruskem anektován, ale tento krok nebyl uznán žádným státem světa. V 90. letech se separatistické tendence objevovaly i v jiných republikách Ruské federace (Tatarstán, Sacha-Jakutija) a dalších postsovětských státech. Naopak existence dvou „lidových republik“ na východě Ukrajiny, a tedy rozdělení separatistů na dvě různé entity podle oblastí, je jen stěží pochopitelné. Podněstří a Náhorní Karabach, jimiž se bude zabývat tento text, přímo nehraničí s Ruskem, a musí tak prokazovat vyšší míru životaschopnosti a spolupráce než zbylé čtyři.

Možnosti sebeurčení

Když podněsterský de facto prezident Jevgenij Ševčuk v roce 2016 prohrál v tzv. Podněsterské moldavské republice „prezidentské“ volby a byl obviněn z korupce, věděl, že Podněstří musí opustit. Zatímco když byl ve funkci, jezdil se svou životní partnerkou a „ministříní zahraničí“ Podněstří Ninou Štanskou na luxusní dovolené od Černé Hory po Maledivy, nyní si pro útěk vybral to nejméně pravděpodobné místo – hlavní město státu, od něhož se Podněstří odtrhlo, moldavský Kišiněv.

Uším rodilého Karabašce by takové rozhodnutí znělo naprosto absurdně. Protože pokud by měl použít příměr z vlastního území, tak by si případně poražený v „prezidentských“ volbách v Náhorním Karabachu, kterému by doma byla půda horká, ani za neabsurdnějších okolností nevybral za místo svého útěku Baku. V hlavním městě Ázerbájdžánu by ho v lepším případě čekal proces a odsouzení na doživotí, v horším lynč. Ovšem

v Kišiněvě se Ševčuk nijak neskrýval a nikomu nepřišlo na mysl ho zatknout.

Tento příklad dobře ilustruje zásadní a hluboké rozdíly mezi Podněstřím a Náhorním Karabachem. Přitom to tak při povrchním srovnání nepůsobí. Od začátku 90. let se obě de facto republiky vyvíjejí do jisté míry samostatně a odtržené od svých mateřských států Moldavska a Ázerbájdžánu. Obě vznikly v postsovětském chaosu a odvozují svůj nárok na existenci od práva na sebeurčení a nesmyslnosti vnitřních sovětských stalinských hranic. Část jejich obyvatelstva, přinejmenším toho, které nebylo vyhnáno či neopustilo jejich území, se domnívá, že nárok Moldavska, resp. Ázerbájdžánu, na začlenění jejich území zpět pod svou jurisdikci nemá žádnou oporu v mezinárodním právu. I pokud by snad tato právní opora po rozpadu SSSR existovala, mateřské státy jí podle této interpretace ztratily během válek na začátku 90. let, kdy se dopustily zločinů, které znemožňují návrat Náhorního Karabachu pod vládu v Baku, resp. Podněstří pod Kišiněv. Společně mají také to, že na rozdíl od Abcházie a Jižní Osetie je žádný jiný mezinárodně uznávaný stát neuznal.

Státy sponzoři

V čem tedy spočívají rozdíly mezi těmito dvěma entitami? Zásadní odlišností jsou hlavně sponzoři obou území – výše zmíněná Arménská republika a Ruská federace, a především váha obou patronských států. Zatímco pro chudou třímilionovou Arménii je Náhorní Karabach „závažím na noze“, pro Rusko jako jednoho z hlavních hráčů na poli světové politiky Podněstří tak velký problém nepředstavuje. Pro Arménii je ovšem existence Náhorního Karabachu spravovaného etnickými Armény klíčovou záležitostí domácí politiky, zatímco pro Rusko je podpora Podněstří jen nástrojem geopolitiky. Podněstří má nejčilejší styky s Moldavskem, Náhorní Karabach nemá se svým původním mateřským státem Ázerbájdžánem vztahy vůbec žádné, pokud nepočítáme časté přestřelky na tzv. linii dotyku.

Závislost Moldavska na Podněstří

Moldavsko v době vyhlášení nezávislosti bylo značně nesourodé a v podstatě takovým zůstalo dodnes. Podněstří k němu bylo připojeno Stalinem po válce jako „kanónenfutur“ proti „buržoazním elementům“, a tak naprostá většina komunistické nomenklatury sovětského Moldavska pocházela z Podněstří, případně z Ruska a Ukrajiny. Nové elity Moldavska se snažily budovat moldavskou identitu na rumunském jazykovém základě, což vedlo k vzednutí dvou protirumunských hnutí v hranicích

→ Rusko
drží v šachu
všechny
– Moldavsko
i Arménii.

Neuznané státy – pračky na peníze?

Moldavska. Zatímco konflikt s turkickými Gagauzy se podařilo utlumit referendem o autonomii, konflikt o Podněstří skončil v roce 1992 válkou, po které se Podněstří odtrhlo a vytvořilo tzv. Podněsterskou moldavskou republiku.

V Podněsterské moldavské republice se nacházejí důležitá a strategická města Moldavska Bender/Tighina, Tiraspol a Rybnica, ale také klíčový průmysl a zejména největší elektrárna v Kučurganu. Moldavsko si nebylo za třicet let samostatnosti schopno zajistit energetickou nezávislost zejména kvůli nekompetentní a zkorumpované politické elitě. Přes 80 % elektrické energie v moldavské síti pochází z kučurganské elektrárny. Rusko samotné pak drží Moldavsko (i Arménii) v šachu prostřednictvím dodávek plynu, na kterém jsou obě ekonomiky závislé.

Role Náhorního Karabachu ve vnitřní politice

Náhorní Karabach je velice odlišný případ. Především stojí spolu s arménskou genocidou v centru moderní definice identity arménského národa. Zatímco Moldavané mají k Podněstří vlažný až odmítavý postoj, a v Rusku je záležitost Podněstří pod rozlišovací schopností většiny obyvatelstva, tak Náhorní Karabach stojí v centru státních politik jak Arménie, tak Ázerbájdžánu. Zájem o Náhorní Karabach je vlastní i obyvatelům obou států. Válka o Náhorní Karabach byla nejdelším kontinuálně probíhajícím konfliktem v bývalém SSSR (1988–1994), druhým nejkrvavějším po čečenských válkách, přinesla nejvíc uprchlíků a vnitřních utečenců (odhadem přes milion lidí), a navíc se nejedná o konflikt „zamrzlý“, neboť přestřelky jsou stále časté. Občas se konflikt rozhoří do plnohodnotné války, jako tomu bylo v dubnu 2016.

Ačkoliv „sametová“ revoluce v Arménii v roce 2018 zažehla očekávání řešení konfliktu, ta byla od samého začátku nerealistická. Nová arménská vláda pod vedením premiéra Nikola Pašinjana má na stole množství urgentních domácích problémů. Koronavirová krize, kterou Arménie nezvládá příliš dobře, pak současnou vládu utvrzuje v přesvědčení, že v Náhorním Karabachu je třeba především udržovat status quo. Navíc revoluce se karabašského vedení ve Stěpanakertu nijak zvlášť nedotkla.

I v ázerbájdžánské politice je téma války o Náhorní Karabach dominantní. Má to jednak své objektivní příčiny, protože válka vysídlila půl až tři čtvrtě milionu Azerů. Ovšem nyní, když už si po čtvrtstoletí od konce konfliktu tito lidé nacházejí místo v ázerbájdžánské společnosti, je udržování plamínku nenávisti, militarismu a vybičovaného nacionalismu hlavním prostředkem vládnoucí dynastie Alijevů k udržení moci a potlačování opozice.

Paralely mezi Podněstřím a Arménií

Postavení Náhorního Karabachu je značně odlišné od postavení Podněstří. Při odvážné analýze – pokud odhlédneme od samotného důležitého faktoru uznání státu – je postavení Podněstří spíše podobné postavení samotné Arménie než Náhorního Karabachu. Obě dvě entity jsou závislé na Rusku do té míry, že to Podněstří nedovoluje být suverénním a Arménii naopak suverenitu omezuje do té míry, až to v něčem Podněstří připomíná. Arménie hostí největší ruskou základnu v regionu (v Gyumri), ruskou letku Migů-29 (letiště Erebuni v Jerevanu), arménská armáda je z větší části vybavena ruskou a sovětskou technikou včetně Suchojů SU-30SM, arménské železnice jsou vlastněny ruskou společností JuKŽD, arménská jaderná elektrárna Metsamor ze sovětských dob používá ruské palivo k dodávkám 40 % spotřeby elektřiny v zemi, většina domácností, ale dokonce i většina automobilů používá plyn k vytápění, vaření a pohonu, přičemž většina ho putuje z Ruska. Arménští pracovníci posílají z Ruska remittance ve výši až 10 % arménského HDP. Podobnou strukturu ekonomiky a míru závislosti na Rusku – leckdy dokonce menší – vykazuje i Podněstří.

Vzhledem k uzavřeným hranicím s Tureckem a Ázerbájdžánem je Arménie na Rusku závislá, ačkoliv s ním nemá pozemní hranici a je odkázána na tranzit přes nevyzpytatelnou Gruzii anebo letecky. Na trhy Eurasijské ekonomické unie, a to zejména do Ruska, exportuje Arménie procentuálně více zboží ze své produkce než Podněstří, jehož výrobky a energie směřují spíše do vlastního Moldavska a Evropské unie. Arménie je členem Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti, a dokonce vysílá po boku Ruska „humanitární“ misi do Sýrie. Ruské vedení instinktivně současné demokratické Arménii nedůvěřuje a k hrůze lídrů v Jerevanu a Stěpanakertu obrací čím dál více pozornost na Baku, naslouchá jeho argumentům a prodává mu zbraně. Ázerbájdžán jakožto ropná a plynová velmoc je na Rusku daleko méně závislý, navíc se mu navzdory despotickému režimu daří naklánět si prostřednictvím ekonomické diplomacie či rovnou úplatků předvídaných „kaviárová diplomacie“ politiky i veřejné mínění na Západě.

Náhorní Karabach tak stojí Arménii hodně. Uzavřenost země, nepříliš výkonná ekonomika a výpadek remitencí i turismu za koronavirové krize stojí za špatně skrývanou nejistotou a obavami arménského vedení. Ázerbájdžán sleduje Náhorní Karabach natolik bedlivě, že v něm už ze všech mezinárodních organizací působí nezávisle jen Mezinárodní výbor Červeného kříže (ICRC), důsledně neutrální organizace, a Minská skupina OBSE vyjednávající o konfliktu. Všechny ostatní raději odešly, aby se nevystavovaly hněvu Baku. Diplomáté – opět

s výjimkou těch z Minské skupiny OBSE – do Stěpanakertu vůbec nejezdí. To je veliký rozdíl oproti Podněstří, kde dokonce pod vlivem koronavirové krize zakládá svou kancelář Světová zdravotnická organizace (WHO), která přitom jinak nepouští na žádné svoje jednání mezinárodně daleko etablovanější Tchaj-wan. Diplomáté se běžně setkávají s podněsterským vedením v Tiraspolu.

Suverenita a identita

Zajímavé ale je, že izolace Náhorního Karabachu, kam vedou jen dvě cesty z Arménie přes některé z okupovaných sedmi ázerbájdžánských okresů, je relativní. Náhorní Karabach je totiž také turisticky zajímavá destinace s krásnou přírodou a památkami, a turistům neklade téměř žádné překážky. Oficiálně sice turisté potřebují „vízum“, ale při hromadných zájezdech ho dostanou ve svém hotelu. Reálně fungují Arménie a Náhorní Karabach v jakémsi „minischengenu“, cestování je neomezeno a Náhorní Karabach používá jako měnu arménský dram. Všechny mapy Arménie, které jsou k dostání v Jerevanu, obsahují také Náhorní Karabach. Ačkoliv Náhorní Karabach změnil svoje jméno na „Republika Arcach“ teprve v roce 2017, málokterý Armén už ho dnes nazývá jinak. Jméno Karabach má jednak turkické konotace, a jednak je spojováno s hranicemi sovětské Náhorně-karabašské autonomní oblasti, která v dobách SSSR nehraničila s vlastní Arménií. Jméno Arcach tak implikuje kontinuitu ve vnímání dobytého území sedmi ázerbájdžánských okresů jako integrální součásti arménského „Arcachu“, což je jinak název jednoho ze středověkých knížectví v oblasti.

Podněstří není tak turisticky zajímavé a jezdí se do něj často jen jako do skanzenu komunismu. Ve skutečnosti je ale do značné míry v područí konglomerátu Šeriff, z něhož vzešel i současný „prezident“ Vadim Krasnoselskij. Dnes se spíše jedná o oligarchickou republiku, která ztrácí zájem na své uzavřenosti, neboť metalurgické, textilní a nápojové (podněsterský „koňak“ je proslulý) závody vyvázejí na Západ a chtějí mít na trhu EU stejné preference jako moldavské podniky. Dříve se turisté museli potýkat s různými byrokratickými překážkami, nyní jsou pravidla k turistům vstřícnější, avšak musí se připravit na důkladnou celní a pohraniční prohlídku.

Podněstří je také plnohodnotně zastoupeno v jednáních o urovnání podněsterského konfliktu ve formátu 5+2, kde ti „plus dva“ jsou pozorovatelé, tj. EU a USA, zatímco Podněstří je mezi plnohodnotnými pěti spolu s Moldavskem, Ruskem, Ukrajinou a OBSE. O něčem takovém si Náhorní Karabach může jen nechat zdát, Minská skupina OBSE s vedením „Republiky Arcach“ pouze konzultuje,

ale představitelé Náhorního Karabachu nejsou i přes lobbying Jerevanu v žádných mezinárodních formátech přítomni. I Podněstří se ale snaží budovat svoji identitu, byť ne tak okatě jako „Republika Arcach“. Ačkoliv se Podněstří čím dál více lingvisticky rusifikuje (stejně jako se Moldavsko rumunizuje), tak se při sčítání lidu kolem 40 % obyvatel hlásí k „moldavské“ národnosti. Necelých 30 % pak připadá na etnické Ukrajince a Rusy, zbytek tvoří Bulhaři a Gagauzové. Podněstří má tak tři oficiální názvy v ruštině, ukrajinštině a „moldavštině“. Samo se nejčastěji označuje ruským názvem Pridnestrovie, ale je to „moldavský“ název, který je nejvíce diskutabilní.

Jedno mají ale představitelé Podněstří a Náhorního Karabachu společné – současný status jim konvenuje. Náhornímu Karabachu se jakožto úhelnému kamenu současné arménské identity dostává pozornosti arménské diaspory, a v Podněstří si Rusko dává bedlivý pozor na to, aby se průměrným obyvatelům neuznané „republiky“ nevedlo hůře než obyvatelům Moldavska. Při návštěvě obou území tak cestovatel narazí na velký paradox. Silnice jsou ve výrazně lepší kondici než v Arménii nebo Moldavsku a podněsterská a náhorně-karabašská města, ač působí ospale, vypadají na první pohled v lepším stavu než stejně velká sídla moldavská nebo arménská.

Status quo i v dalších letech

Je zřejmé, že Podněstří i Náhorní Karabach budou existovat v nezměněné podobě dalších mnoho let. Autor těchto řádek nechce být špatným prorokem, ale dokud budou v Moskvě a v Baku vládnout klany kolem Putina a Alijeva, nelze předpokládat, že se status quo změní. Rovněž vnitřní nestabilita Moldavska nenažene Podněstří zpět do náruče Kišiněva, zatímco Náhorní Karabach bude nadále vázat svoji existenci na Arménii, ať v ní bude u moci kdokoliv. A tak i přes zásadní rozdíly, které mezi těmito dvěma neuznanými státy panují, bude vnější dojem nadále podobný – světem budou vnímána jako území, která jsou geopolitickou kuriozitou a pravděpodobně nedomyšleným důsledkem krátkozraké taktiky (nikoliv strategie) především Moskvy, ale také Jerevanu, Kišiněva a Baku, ba dokonce i Bruselu a Washingtonu. ●

Ukrajina a Česká republika: přátelství s předsudky

Ukrajina je v České republice často vnímána skrz ruský mediální diskurz jakožto failed state nebo „neofašistický stát“. Dorozumění mezi národy nenapomáhají ani časté kontroverzní výroky českého prezidenta Miloše Zemana. Ekonomická čísla a mezikulturní dialog mezi Ukrajinou a Českou republikou ale napovídají, že spolupráce mezi zeměmi přesto prosperuje.

Značná část Ukrajinců je zvyklá, že prezident hraje významnou roli ve státním aparátu. Proto při pohledu zvenčí český prezident zůstává pro Ukrajinu hlavní postavou české zahraniční politiky a hlasatelem převládajícího kurzu ve vzájemných vztazích. Z pohledu Ukrajiny se často jedná o postoj kontroverzní až nepřátelský. Prezident Zeman se ještě v době revoluce z roku 2014 nechával slyšet, že Majdan byl „doupětem banderovců“, čímž nahrával ruským dezinformačním kampaním. Po okupaci Krymu prezident České republiky zůstával snad jedinou hlavou státu EU, která otevřeně vyzývala k de facto uznání anexe. Řešení viděl v tom, že by Rusko mělo zaplatit odškodné, a tím celou věc s okupovaným poloostrovem uzavřít. Takový postoj se ale nesesetkal s pochopením a Zeman čelil ostré kritice ze strany ukrajinských politiků. Dodnes se tyto jeho nechvalně známé výroky „těší“ popularitě v ukrajinských médiích. Pokud by se z ukrajinského pohledu ztotožnila Česká republika s prezidentem Zemanem, jen těžko by se dalo mluvit o přátelském vztahu mezi oběma státy.

Na opačné straně Ukrajina a Ukrajinci jsou předmětem řady českých předsudků. Ve veřejném prostoru se často

můžeme setkat s prezentací Ukrajiny jako „doupěte neonacismu“ nebo jako „státu, který selhal“. Takové příspěvky nahrávají ruskému informačnímu diskurzu, jenž si klade za cíl Ukrajinu marginalizovat. Nicméně i přes to, že by se mohlo zdát, že jsou vzájemné vztahy na bodě mrazu, mezi oběma zeměmi probíhá plodná ekonomická spolupráce, diplomatická podpora a mezikulturní dialog.

Premiérova podnikatelská mise

Na konci minulého roku Ukrajinu po mnoha letech navštívil český premiér. Andrej Babiš zde hovořil nejenom o restartu v česko-ukrajinských vztazích, ale ujistil prezidenta Volodymyra Zelenského o podpoře celistvosti ukrajinského území včetně Krymu. Otázka státní integrity a územní celistvosti po anexi poloostrova a začátku války na Donbasu zůstává pro ukrajinskou diplomacii stěžejním tématem, který je klíčový pro jakoukoli další spolupráci mezi státy. Nehledě na kontroverzní výroky prezidenta Zemana, Česká republika opravdu zůstává pevným zastáncem Ukrajiny a její územní integrity. Kromě návštěvy českého premiéra cestu na Ukrajinu

→ Pokud by se z ukrajinského pohledu ztotožnila Česká republika s prezidentem Zemanem, jen těžko by se dalo mluvit o přátelském vztahu mezi oběma státy.

2,48 mld. EUR

činila v loňském roce úroveň vzájemného obchodu.

podnikl v lednu 2019 ještě ministr zahraničních věcí Tomáš Petříček, který se neomezil pouze na návštěvu ukrajinského hlavního města, ale navštívil také přístavní město Mariupol na jihu země nacházející se v bezprostřední blízkosti válečné zóny. Také on ještě jednou potvrdil stanovisko české vlády a jejího premiéra ohledně podpory státní integrity Ukrajiny a neuznání Krymu jako součásti Ruska.

Návštěva českého premiéra v listopadu loňského roku v Kyjevě ale nebyla pouze o vstřícném diplomatickém gestu – společně s ním přijela početná podnikatelská mise. Obchod je samozřejmým základem ukrajinsko-české spolupráce, a proto již v minulém roce bylo obnoveno fungování mezivládní ukrajinsko-české komise pro ekonomickou spolupráci. Podobné české podnikatelské mise se stávají dobrou tradicí: v plánu je i návštěva Ukrajiny místopředsedou vlády, ministrem průmyslu a obchodu a ministrem dopravy Karlem Havlíčkem, který by měl kromě Kyjeva navštívit i jedno z největších ukrajinských industriálních center – město Dnipro. Kontakty mezi podnikateli se proměnily v konkrétní ekonomická čísla, spolupráce mezi Českou republikou a Ukrajinou v hospodářské rovině za posledních několik let výrazně stoupla. V loňském roce se úroveň vzájemného obchodu zvedla o 7,4 % v porovnání s rokem 2018 a dosáhla tak 2,48 mld. EUR. Obnovení fungování mezivládní česko-ukrajinské komise pro ekonomický rozvoj napovídá, že obě strany budou pokračovat v produktivní ekonomické spolupráci.

Významnou událostí ve vztazích mezi Ukrajinou a Českou republikou bylo podepsání memoranda mezi ministry zahraničních věcí o založení společného Ukrajinsko-českého občanského fóra. Podpis dohody se uskutečnil v květnu 2019 v Kyjevě a první zasedání pak proběhlo v Praze v únoru 2020. Fórum sdružující experty a intelektuály obou států by mělo pomáhat v dalším zlepšování vzájemných vztahů prostřednictvím koordinace společné politiky v pěti směrech: euroatlantická integrace, české zkušenosti ekonomické a politické transformace, boj proti dezinformačním kampaním a fake news, lidskoprávní tematika a spolupráce

v historických otázkách a dekomunizace. Ne náhodou se jeden z pěti okruhů aktivit tohoto fóra zaměřuje na historické otázky. Obchod totiž není jedinou oblastí, jež pojí obě země, mezikulturní dialog mezi Ukrajinou a Českou republikou trvá již po desetiletí.

Paměť a lokální diplomacie

Po nástupu Jevhena Perebyjnise do funkce ukrajinského velvyslance v Praze se výrazně oživila nejenom ekonomická spolupráce na základě lokální diplomacie, ale rovněž kulturní politika. Ukrajinská strana se v českém prostoru snaží prosadit hned několik stěžejních témat vlastní kultury a dějin, velvyslanectví společně s dalšími občanskými organizacemi v posledních letech uspořádalo řadu významných akcí. Mezi ty známější patří zejména mezinárodní konference za účasti jak českých, tak i ukrajinských historiků o hladomoru na Ukrajině v letech 1932–1933, která se konala loni v Senátu Parlamentu České republiky. Hladomor zůstává jedním z hlavních témat ukrajinské politiky paměti a jeho uznání za Sověty uměle vyvolanou genocidu ukrajinského národa je jedním z primárních úkolů této politiky. Česká republika už před lety oficiálně uznala hladomor na Ukrajině za stalinistický zločin.

K historickým tématům patří rovněž pojmenování lávky přes potok Botič v Praze 10 po Vasylju Makuchovi, Ukrajinci, který se na protest proti rusifikaci Ukrajiny a okupaci Československa v listopadu 1968 upálil v centru Kyjeva, tři měsíce před sebeupálením Jana Palacha v Praze. Slavnostního odhalení Makuchovy pamětní desky se zúčastnili zástupci jak městské rady, tak i ministerstva zahraničních věcí. Uctění památky V. Makucha bude v Praze probíhat každý rok. K nejednoznačnosti percepce této postavy v českém prostředí by mohlo přispívat i to, že V. Makuch byl ve čtyřicátých letech příslušníkem Ukrajinské povstalecké armády, což je v ČR jedno z nejvíce diskutovaných témat ukrajinských dějin. V tomto kontextu se odhalení pamětní desky V. Makucha stalo ještě důležitějším počinem pro historický dialog mezi oběma státy.

Takzvaní banderovci zůstávají zdrojem pro řadu kontroverzí a v českém prostředí se díky tomuto tématu prosazuje ruský diskurz ukrajinských dějin – Ukrajina jako neofašistický stát, který glorifikuje kolaboranty s nacismem. Toto historické téma je komplikované a nese v sobě více rovin. Určité demytologizaci tzv. „banderovců“ v České republice může napomoci vydání odborných knih jako té od českého historika Tomáše Řepy s názvem Banderovci, jež vyšla v minulém roce v nakladatelství Academia. Do konce letošního roku se chystá další kniha historika Davida Svobody o dějinách Organizace ukrajinských nacionalistů.

Mezi další projekty, které ukrajinské velvyslanectví v Praze řadí mezi své priority, je Ukrajinský memoriál, jehož cíl spočívá v mapování a restaurování míst svázaných s ukrajinskou historií v ČR. Tento projekt rovněž poskytuje prostor pro česko-ukrajinskou spolupráci. Některá pamětní místa, jako například pomník ukrajinským vojákům padlým za první světové války v Brně, bude restaurován za přispění obou stran – jak Ukrajinců, tak Čechů.

Tato lokální diplomacie se rozvíjí i v dalších českých krajích a zahrnuje nejenom kulturní programy, ale i spolupráci v ekonomické rovině. Mezi nejaktivnější odvětví patří strojírenství a doprava. Mezi regionální smlouvy o spolupráci fungují zejména mezi Doněckou oblastí a Moravskoslezským krajem, Kyjevskou oblastí a Středočeským krajem, Lvovskou oblastí a Zlínským krajem a také mezi Zakarpátím a Vysočinou.

Mezikulturní dialog

Zatímco ekonomická spolupráce může být pro většinu společností méně viditelná, mezikulturní dialog mezi Ukrajinou a Českou republikou přináší lépe představitelné výsledky. Kulturní aspekt je na Ukrajině zastoupen Českými centry, které za podpory ministerstva zahraničních věcí řídí řadu kulturních projektů zaměřených na popularizaci české kultury na Ukrajině: překladatelské soutěže z češtiny do ukrajinštiny (zrcadlovou soutěž pořádá

v České republice Česká asociace ukrajinistů), vydávání knih a pořádání komorních filmových festivalů napomáhají lepšímu vzájemnému poznávání mezi Ukrajinci a Čechy. Významnou roli v kulturní rovině tradičně hraje literatura: na Ukrajině je v roce 2020 naplánováno vydání knihy Bohumila Hrabala Příliš hlučná samota, počátkem roku vyšel v Praze překlad románu Valerjana Pidmohylného Město. České centrum v Kyjevě pořádá konverzační kluby a vydává internetový časopis o česko-ukrajinských vztazích. V loňském roce byl zahájen také autorský projekt na portálu Historická Pravda, který se zabývá dějinami České republiky a je veden v ukrajinštině.

Všechny tyto projekty se mohou zdát jako nevýznamné a zaměřené na relativně malý okruh recipientů, avšak právě takové kulturní aktivity napomáhají lepšímu vzájemnému poznávání obou zemí. Není pochyb, že česko-ukrajinské vztahy se často stávají rukojmím nejrůznějších předsudků, které zdaleka ne vždy mají objektivní základ.

Přátelské vztahy mezi zeměmi se projevily i v době pandemie COVID-19, kdy Česká republika věnovala Ukrajině humanitární pomoc. Zejména v květnu kraj Vysočina daroval 4300 ochranných štítů nemocnicím v partnerském regionu Zakarpatí na západě Ukrajiny. Ukrajina byla zapojena do humanitárních programů NATO pro pomoc v době pandemie.

Jeden z největších transportních letounů na světě, vyvinutý ukrajinskou společností Antonov, dovážel humanitární pomoc po celém světě v rámci programu NATO Strategic Airlift International Solution (SALIS). Na letišti v Pardubicích v průběhu března hned několikrát přistálo ukrajinské letadlo Ruslan An-124, které v rámci tohoto unijního programu dovezlo zdravotní pomůcky z Číny.

Jak je vidět, spolupráce mezi Ukrajinou a Českou republikou roste, jelikož oba státy pojí desítky let vzájemného obchodu, kulturního obohacování a otevřeného dialogu. ●

→ Mezikulturní dialog mezi Ukrajinou a Českou republikou kvete.

Musíme si promluvit o Putinovi.

Jak se Západ mýlí v nebezpečném vládcí Ruska

Ruský prezident Vladimir Putin, stejně jako takzvané putinovské Rusko, je opředen širokou škálou mýtů, které dosahují nejen do všech koutů globalizovaného světa, ale i do nejvyšších pater politiky západních zemí. Zákeřný, sofistikováný a agresivní Putin nedává spát mnoha poradcům a politickým konzultantům především v evropských a amerických postelích, všichni zoufale hledají klíč k rozšifrování Putinovy strategie na poli mezinárodních vztahů – to alespoň tvrdí Mark Galeotti, autor knihy *Musíme si promluvit o Putinovi* s podtitulem *Jak se Západ mýlí v nebezpečném vládcí Ruska* (v anglickém originále *We Need to Talk About Putin*) vydaného v českém překladu v nakladatelství Paseka.

Sdělení knihy je jednoznačné: Putin není takový, jaký si myslíte, a jeho mistrovský plán na pokoření Západu a zbytku světa ve skutečnosti neexistuje. Autor osvětluje, proč jsou mnohé „zaručené pravdy“ o Putinovi chybné a proč je na Západě obávaný Putinův obraz jen mýtus. Galeotti vyvrací falešné dojmy, o které se Západ dlouhodobě opírá ve svých zahraničních politikách vůči Rusku, a kritizuje ty, kteří si myslí, že znají pravdu o Putinovi a proč je pro Západ tak nebezpečný. Následně čtenáři předkládá stejně silná tvrzení o tom, že právě on rozklíčovatel ruského prezidenta, jeho motivace a vize. Podává to ale čtenářsky atraktivně a v lehké formě pro laika, který tuto knihu může využít jako pozvání k odbornější a komplexnější literatuře zabývající se současným Ruskem.

Jedna z hlavních tezí knihy spočívá ve vyvrácení obrazu, který si Západ pěstuje o Rusku a který má Rusko o Západu. Galeotti tvrdí, že Rusko ve skutečnosti není ani dobytelské, ani zákeřné, jak si ho Západ vykresluje. Naopak, přesně takový si Rusko vykresluje Západ – agresivní a čekající na příležitost na něj zaútočit. A veškeré ruské chování v mezinárodním prostoru, argumentuje autor, je reakcí na strach z toho obrazu, který si o Západu vytváří a udržuje. Zatímco západní analytici se snaží mermomocí rozšifrovat imperialistickou strategii Putina a lidí kolem něho, ve skutečnosti

podle Galeottiho žádná taková strategie neexistuje a jednání Ruska je do značné míry nahodilou ustrašenou reakcí na stíny, jež v jejich očích hází Západ. Tuto myšlenku ale autor kontradikuje tím, že Putin podle něho upřímně touží po obdivu a po moci – a to ve dvou rovinách: pro sebe a pro Rusko. Galeotti tvrdí, že touha po moci je Putinovou primární hnací silou. Putin věří, že Rusko i on si zaslouží výlučné postavení, respekt a status velmoci. Nehodlá se smířit s postavením Ruska v současném geopolitickém rozložení sil jako s více či méně průměrnou zemí lokálního dosahu. Postavení velmoci, stejně jako výlučné postavení na vrcholu vnitřně-politického pole uvnitř Ruska, s sebou v Putinových očích nese mj. i možnost obcházet pravidla.

Z toho plyne i Putinův zajímavý vztah k penězům a korupci, ze které jeho bohatství vyrůstá, stejně jako bohatství mnoha dalších vysoko postavených Rusů, ať už politiků, úředníků, mafiánů či Putinových přátel. Peníze nejsou podle autora Putinovou „drogou“, tím je spíše touha po moci, peníze jsou pouze vedlejším produktem zkorumpovaného systému. Normalizace zkorumpovaného systému běžícího částečně na volnoběh je podle Galeottiho jedna z klíčových charakteristik ruského režimu. Další je pak vlastně omezený rozsah Putinových rozhodnutí.

↑ Mark Galeotti. Praha: Paseka, 2019. Překlad Markéta Musilová. Původní vydání: London: Ebury Press, 2019.

Zatímco Západ si údajně vykresluje Putina jako šachového mistra, který analyzuje situaci, rozvažuje budoucí kroky a pak v čele své armády podřízených (armády skutečné i té úřednické či diplomatické) rozdává rozkazy. Galeotti ale tvrdí, že většina kroků, k nimž se Rusko, jeho instituce či jednotliví aktéři uchylují, nejsou výsledkem Putinova rozkazu, dokonce o nich často dopředu ani neví, ale jsou to mnohdy výsledky aktivit jednotlivců předpokládajících, co by Putina mohlo potěšit. To je jedna ze silných tezí knihy – že chování ruského režimu je do velké míry nahodilé a bez osobních zásahů prezidenta. Jednání tak zásadního hráče na poli mezinárodních vztahů je tak částečně dáno náhodnou

Galeotti Vysvětluje popularitu Putina jako „celonárodní pandemii stockholmského syndromu“

směsicí osamělých aktérů, úředníků, diplomatů, byznysmenů, kteří se snaží využít různých příležitostí k potěšení, polichocení či odhadnutí přání prezidenta Putina.

To však neznamená, že by Putin neměl v ruské politice žádnou roli a vše se děje náhodně kolem něho – Galeotti tvrdí, že ačkoliv do velké míry skutečně Putin nestojí za všemi kroky a za všemi rozhodnutími, je pořád mužem číslo jedna. Jeho touha po moci vede k pokusům o absolutní kontrolu (stačí se podívat na zfalšované výsledky voleb, které jsou v Rusku již tradicí). A především k velkolepé prezentaci. To, co by si podle autora měl západní čtenář z četby této knihy odnést, je především pochopení, že téměř všechno, co Putin dělá a jak vystupuje, je pouze velkolepé divadlo. Jeho politika stejně jako veřejné vystupování je plně teatrálnosti a patosu – jsou to slavné pompézní fotky, kterým se půlka západního světa vysmívá, prezident-hokejista v zápasech s dopředu jasným výsledkem, ale i pečlivě vybudovaná aura Putina jako zachránce národa, osvobozujícího ho svou pevnou rukou z chaosu 90. let. Putin tak podle Galeottiho není mocným autokratickým vládcem, ale mnohem spíše pouhým symbolem, možná až loutkou, kdy za nitky tahají jiní, ne nutně ve snaze manipulovat prezidentem, ale právě předvídat jeho přání. Putin je pro Rusko i pro zbytek světa mýtem, který rád a umně příživuje. A Galeotti nabízí trefnou paralelu: stejně jako si Putin, měřící sotva 170 cm, hraje na velkého a silného alfa-muže, hraje si v mezinárodních vztazích Rusko na silnou a nebezpečnou velmoc. Putin i ruská politika jsou formy bez obsahu.

Primárním cílem autora je nabourat obraz Putina a Ruska v očích Západu. Stejně tak ale zpochybňuje i obraz Putina dovnitř Ruska. Příkladem můžou být volby, ke kterým se Galeotti v knize několikrát vrací a které mají hned několik zajímavých rovin: Především ukazují potřebu Putina a jeho okolí mít absolutní kontrolu. O tvrdém potlačování případných protikandidátů a existence pouze Kremlem tolerované až podporované opozice

bez reálné šance ohrozit současné vedení není třeba mluvit. Ale zajímavá je skutečnost falšování výsledků voleb, navzdory tomu, že by je Putin vyhrál bez jakýchkoli machinací s volebními výsledky, jako tomu bylo při prezidentských volbách v roce 2018. Tato skutečnost byla zřejmá už před konáním voleb, i tak ale došlo k zásadnímu falšování volebních výsledků, někdy i okázale před bezpečnostními kamerami. Galeotti ale zdůrazňuje, že se tak mnohdy děje bez vědomí nejvyšších politických špiček a samotného prezidenta, jednotlivé okrsky se uchylují k falšování výsledků ze dvou důvodů: protože místní představitelé předpokládají, že to je jednání, které by si Putin přál a které by mohl ocenit, a protože jsou tak jednoduše zvyklí. Nedemokratické praktiky, stejně jako rozsáhlá korupce, jsou tak vrostlé do systému a do lidí, že jsou vykonávány rutinně a bezmyšlenkovitě. A současně tím Galeotti podporuje svůj argument, že chování ruského režimu je do značné míry nahodilé.

Další část putinovského obrazu, který si bere Galeotti na paškál, je jeho popularita v rámci Ruska. Vysvětluje popularitu Putina jako „celonárodní pandemii stockholmského syndromu“. Pak se ale vrací k Putinovi jako k vyprázdněnému symbolu – a to se týká i jeho popularity. Úspěšné volební výsledky a vysoká procenta oblíbenosti v průzkumech veřejného mínění neznamenají podporu ruských občanů Putinovým politikám a vládnutí. Staly se znovu symbolem – symbolem vlastenectví. Hlasem pro Putina už nehlasuje ruský občan ve skutečnosti pro Putina, ale je to hlas pro Rusko. Putin se stal mýtickým obrazem Ruska samotného. Současně ale Galeotti vyzdvihuje faktor neodpovědnosti, kdy běžný občan nevěří, že by Putin mohl reálně zlepšit jeho každodenní život. Je sice na vrcholu pomyslné pyramidy moci, a tudíž i odpovědnosti, ale stížnosti běžných občanů nejsou údajně podle autora směřovány jeho směrem. Protože, co by vlastně Putin zmoohl?

Stejně jako na mnohých místech knihy získává čtenář pocit, že se mu autor snaží říct, že Putin není ten zlý a zákeřný, po moci lačnící vůdce, jak si ho Západ představuje, ale spíš trochu narcistní chlapek, který se nestačí divit tomu, co se kolem něho děje. Když se Galeotti dostane k otázce stavu ruské společnosti, i zde je jeho tón smířlivý. Popisuje, jak v Rusku funguje vlastně docela překvapivě živá občanská společnost, která když pochopí, že je třeba držet se na lokální úrovni, nemyslet na větší dosah, a především se nedotýkat politiky, může vzkvétat a udělat mnoho dobrého pro ruské občany. Schází tu konstatování, byť v rozsahu jedné holé věty, že taková forma omezeného depolitizovaného pluralismu je stejně hluboce nedostačující.

Knihy je zdrojově postavena na interview s řadou lidí zevnitř systému, ať už se jedná o býva-

lé příslušníky ruských tajných služeb, vysoce postavené úředníky či úspěšné byznysmeny. I to je ostatně jeden z hlavních atraktivních faktorů knihy, nabízí nahlédnutí za oponu, umožňuje čtenáři získat pocit, že se teď dozvídá, jak to vevnitř vlastně skutečně funguje. Text je také ve správných chvílích okořeněn téměř bulvárními zajímavostmi, jako třeba úsměvnými otázkami, které jsou Putinovy kladeny v pravidelném televizním pořadu. Současně je ale kniha i vysoce edukativní. V souladu s jedním z hlavních záměrů textu nabízí nový kontext vytrženým frázím a skutečností, ať už západními politiky, nebo médii. Autor se ale dopouští jistých zkratk, kdy například možná právě za účelem zatraktivnění textu vytváří jednotnou identitu Západu, čtenář je součástí kolektivního „my“ ohroženého Putinem a putinovským Ruskem a je mu autorem předloženo řešení, jak Putina zastavit – vlastně řešení problému, o kterém ale Galeotti většinu času vysvětluje, že neexistuje, nebo že přinejmenším není vůbec takový, jaký si myslíme.

Jsou to suverénní tvrzení, především týkající se Putinovy motivace a charakteristik, jež nevycházejí z dedukcí, a autor se ani neodkazuje na rozhovory, z nichž při tvorbě knihy čerpal. V knize místy chybí argumentační opora. Galeotti kritizuje vybájený obraz o Rusku a Putinovi, který západní představitel s neochvějnou jistotou představují jako skutečnost a na základě něhož se snaží stavět své zahraničněpolitické strategie, aby

následně podobně neochvějně jistoty představil sám, aniž by si pokaždé našel čas na vystavění logické opory či informování čtenáře, kde bere podklady ke svému tvrzení.

Nepřilíší rozsáhlá kniha Musíme si promluvit o Putinovi je rozdělena do čtenářsky příjemně krátkých 11 kapitol, psána moderním, neformálním jazykem a obsahově snadno uchopitelná, i pro ty, kteří se v současné ruské politice vůbec neorientují. K orientaci ostatně dobře slouží slovníček na začátku knihy, kde autor představuje hráče vrcholného patra ruské politiky a byznysu, a současně stručně, ale výstižně představí i základní ruské instituce, v nichž by se čtenář, na kterého kniha cílí a který se přirozeně nevyzná ve všech tajných službách ruského státu, jinak mohl snadno ztratit. Důraz na čitelnost a atraktivnost předkládaného textu nemá být výčitkou autorovi – jistě, dochází zde občas k argumentačním zkratkám, obrátům, které jsou čtenářsky zajímavé, ale akademicky přinejmenším odvážné. V rámci celého textu jsou však takové momenty spíše ojedinělé a Galeotti hned na začátku informuje čtenáře, že tento text je určen širší veřejnosti, a neodpovídá proto kritériím odborného textu. A právě pro zástupce neakademické veřejnosti může být tato kniha veskrze přínosnou vstupenkou k již odbornějším, komplexnějším textům. Navíc, přístupně podaný text neznamená nutně obsahově prázdný text. Ne všechny hodnotné texty musí být čtenářským utrpením, aby prokázaly svou obsahovou zajímavost. ●

Mezinárodní politika 1/2020 (první číslo ze tří)

Vydal: Ústav mezinárodních vztahů, v.v.i.

Šéfredaktor: Tereza Soušková

Ředitel ÚMV: Ondřej Ditrych

Oddělení správy a služeb ÚMV: Jiří Mach

Korektury: Vladimír Trojáněk

Design: www.publikum.design

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50, Praha 1

Registrováno MK ČR E 5210

Vznik čísla podpořilo Ministerstvo zahraničních věcí ČR v rámci dotačního programu Priority zahraniční politiky ČR a mezinárodní vztahy

Výtisk je neprodejný.

mezinárodní politika